

TRC1, TRC2 ve TRC3 Düzey-2 Bölgelerinde 2007-2021 Arasında Demografik Yapının Değişimi

The Change of Demographic Structure in TRC1, TRC2 and TRC3 Level-2 Regions Between 2007-2021

Murat YILMAZ

Prof. Dr. Van Yüzüncü Yıl University, Department of Turkish and Social Sciences Education, Van, Türkiye
Prof. Dr. Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Bölümü, Van, Türkiye
Orcid: 0000-0007-7049-098X , e-posta: myilmazcog@yyu.edu.tr

Article Information/Makale Bilgisi

Cite as/Atıf: Yılmaz, M. (2024). *The Change of demographic structure in TRC1, TRC2 and TRC3 level-2 regions between 2007-2021. Van Yüzüncü Yıl University the Journal of Social Sciences Institute, 65, 1-18.*

Yılmaz, M. (2024). TRC1, TRC2 ve TRC3 düzey-2 bölgelerinde 2007-2021 yılları arasında demografik yapının değişimi. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 65, 1-18.*

Article Types / Makale Türü: Research Article/Araştırma Makalesi

Received/Geliş Tarihi: 19 January / Ocak 2024

Accepted/Kabul Tarihi: 27 June /Haziran 2024

Published/Yayın Tarihi: 30 September/Eylül 2024

Pub Date Season/Yayın Sezonu: September/Eylül

Issue/Sayı: 65 **Pages/Sayfa:** 1-18.

Plagiarism/İntihal: This article has been reviewed by at least two referees and scanned via a plagiarism software./ Bu makale, en az iki hakem tarafından incelendi ve intihal içermediği teyit edildi.

Published by/Yayıncı: Van Yüzüncü Yıl University of Social Sciences Institute/Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü

Ethical Statement/Etik Beyan: It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited/ Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur (Murat YILMAZ).

Telif Hakkı ve Lisans/Copyright & License: Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmaları CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır./ Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.

Öz

Bu çalışmada TRC1, TRC2 ve TRC3 düzey-2 bölgelerinde 2007-2021 döneminde demografik yapının değişimini incelenmiştir. Çalışmada TÜİK verilerinden yararlanılmış ve betimsel yöntem kullanılmıştır. TRC1, TRC2 ve TRC3 düzey-2 bölgeleri Güneydoğu Anadolu (TRC) düzey-1 bölgesinde yer almaktadır. TRC1 düzey-2 bölgesi Gaziantep, Adıyaman ve Kilis illerini, TRC2 bölgesi Diyarbakır ve Şanlıurfa illerini ve TRC3 bölgesi ise Batman, Mardin, Şırnak ve Siirt illerini kapsamaktadır. Son yıllarda TRC1, TRC2 ve TRC3 düzey-2 bölgelerinde nüfusun dar ve geniş aralıklı yaş yapısı değişmiş buna bağlı olarak ortanca yaş, bağımlılık oranı, yaşlanma endeksi ve potansiyel destek oranı gibi birçok niteliği de değişmiştir. Adı geçen bölgelerde son yıllarda çocuk nüfus oranı hızla azalmakta, çalışma çağındaki ve yaşlı nüfus oranı ise artmaktadır. TRC1, TRC2 ve TRC3 düzey-2 bölgelerinde son yıllarda genç ve toplam bağımlılık oranı hızla azalırken yaşlı bağımlılık oranı ise yükselmektedir. Çalışmada incelenen düzey-2 bölgelerinde 2007-2021 döneminde nüfusun cinsiyet oranı yıllara göre genellikle yüksek çıkmış, ancak yaş gruplarına göre farklı değerler göstermiştir. Her üç düzey-2 bölgesinde yaş yapısının değişmesine bağlı olarak ortanca yaş da giderek artmaktadır. TRC1, TRC2 ve TRC3 düzey-2 bölgelerinde son yıllarda nüfusun yaş yapısının değişimine bağlı olarak yaşlanma endeksi yükselmekte potansiyel destek oranı ise azalmaktadır. Özellikle TRC1 bölgesinde diğer iki bölgeye göre farklı bir demografik dönemin yaşandığı ve nüfustaki yaşlanmanın önemli düzeyde olduğu dikkat çekmektedir.

Anahtar Kelimeler

TRC1, TRC2 ve TRC3 düzey-2 bölgeleri, demografik yapı, ortanca yaş, cinsiyet oranı, bağımlılık oranı yaşlanma endeksi.

Abstract

In this study, the change of demographic structure in TRC1, TRC2 and TRC 3 level-2 regions during the 2007-2021 period was examined. In the study, TUIK data was used and a descriptive method was used. TRC1, TRC2 and TRC 3 level-2 regions are located in the Southeastern Anatolia (TRC) level-1 region. TRC1 level-2 region covers Gaziantep, Adıyaman and Kilis provinces, TRC2 region covers Diyarbakır and Şanlıurfa provinces, and TRC3 region covers Batman, Mardin, Şırnak and Siirt provinces. In recent years, the narrow and wide-ranging age structure of the population in TRC1, TRC2 and TRC 3 level-2 regions has changed, and accordingly many characteristics such as median age, dependency ratio, aging index and potential support rate have changed. In the mentioned regions, the rate of child population has been decreasing rapidly in recent years, while the rate of working age and elderly population has been increasing. In the TRC1, TRC2 and TRC 3 level-2 regions, young and total dependency ratios have decreased rapidly in recent years, while the elderly dependency ratio has been increasing. In the level-2 regions examined in the study, the gender ratio of the population in the 2007-2021 period was generally higher than the years, but showed different values according to the age groups. In all three level-2 regions, the median age is gradually increasing due to the change in age structure. In the TRC1, TRC2 and TRC 3 level-2 regions, the aging index has been increasing due to the change in the age structure of the population in recent years, and the potential support rate has decreased. It is noteworthy that especially in the TRC1 region, a different demographic period is experienced compared to the other two regions and the aging of the population is at a significant level.

Keywords

TRC1, TRC2 and TRC3 level-2 regions, population development, total fertility rate, demographic structure, dependency rate.

Giriş

Nüfus sınırları belli olan bir alanda yaşayan insan sayısı olarak tanımlanmaktadır. Nüfusun miktarının yanı sıra herhangi bir yerdeki (kita, ülke, bölge, il vb.) gelişimi, coğrafi dağılışı, hareketleri ve demografik yapıdaki değişim, incelenmesi gereken önemli konular arasında başta gelir. Bir ülkede ya da bölgede nüfusun gelişim seyri, dağılışı ve hareketleri ile yapısı yapılacak kamu yatırımları ve istihdam-üretim planları arasında yakın bir ilişki olmak zorundadır. Örneğin nüfusu az olan bir bölge yakın geçmişte genellikle göç vermişse buraya yeni eğitim, sağlık yatırımları ve üretim tesisleri yapmak anlamsız olur. Çünkü burada (farklı yeni bir durum ortaya çıkmazsa) yakın gelecekte nüfus daha da azalacaktır. Yine demografik yapı ile yatırım, üretim ve istihdam planları arasında bir ilişki olmak zorundadır. Örneğin yaşlı nüfus oranının fazla olduğu bir bölge ile çocuk nüfus oranının fazla olduğu bir bölgenin demografik eksenli ihtiyaç ve öncelikleri farklıdır. Nüfusun gelişim seyri de bir bölgede yapılacak planlamalarda göz önünde bulundurulması gereken bir konudur (Tufan, 2014; Yılmaz, 2016; Yılmaz, 2021). Çünkü net göç hızı eksi olan bölgeler ile net göç hızı artı değerler alan bölgelerin nüfus artış hızları ve dolayısıyla ihtiyaçları farklılık göstermektedir.

2002 yılında yapılan yasal düzenleme ile Türkiye’de AB’ye uyum kapsamında istatistikî veri toplarken baz alınacak 12 düzey-1 bölgesi oluşturulmuştur. Düzey-1 bölgelerinin içinde 26 düzey-2 bölgesi ve düzey-2 bölgelerinin içinde 81 düzey-3 bölgesi (81 il) yer almaktadır¹.

Türkiye’deki 12 düzey-1 bölgesinden biri de Güneydoğu Anadolu (TRC) olup bu bölgenin içinde TRC1, TRC2 ve TRC3 düzey-2 bölgeleri yer almaktadır. TRC1 düzey-2 bölgesinde Gaziantep, Adıyaman ve Kilis, TRC2 düzey-2 bölgesinde Şanlıurfa ve Diyarbakır, TRC3 düzey-2 bölgesinde ise Mardin, Batman, Siirt ve Şırnak düzey-3 bölgeleri (illeri) yer almaktadır.

Güneydoğu Anadolu Bölgesi, günümüzde Türkiye’de toplam doğurganlık, kaba (ham) doğum ve doğal artış hızının en yüksek olduğu, kaba ölüm hızının ise en düşük olduğu bir bölge olarak, diğer 11 düzey-1 bölgesinden farklı bir demografik yapıya sahiptir. Fakat ülke ortalamasından farklı olmakla birlikte bu bölgede de son yıllarda adı geçen değişkenlerde bir değişim söz konusudur (Yılmaz, 2020) Ayrıca adı geçen bölgede son yıllarda net göç hızı genellikle eksi değerler almasına rağmen, doğal artışın fazla olmasına bağlı olarak nüfus artmaktadır. Nitekim 1990-2020 döneminde bölgenin nüfusu 5 milyon 158 binden 9 milyon 119 bine çıkmıştır (bölge nüfusu 30 yılda 3 milyon 961 bin artmıştır). Diğer bir ifade ile bölgenin nüfusu 30 yılda %76,8 ve yıllık %2,56 artmıştır. Ayrıca Güneydoğu Anadolu çocuk nüfus oranı en yüksek, çalışma çağı ve yaşlı nüfus oranı ise en düşük olan düzey-1 bölgesi olarak dikkat çekmektedir. Nitekim 2020 yılı verilerine göre %35 olan çocuk nüfus oranı ile Güneydoğu bu değerlerin en yüksek, %61 olan çalışma çağı ve %5,1 olan yaşlı nüfus oranı ile bu değerlerin en düşük olduğu düzey-1 bölgesiydi (Yılmaz, 2021). Şüphesiz bu bölgenin içinde yer alan TRC1, TRC2 ve TRC3 bölgeleri de 26 düzey-2 bölgesi içinde nüfus gelişimleri ve demografik yapıları açısından diğer birbirlerinden ve geri kalan 23 bölgeden ayrılmaktadırlar.

1. Literatür Taraması

Güneydoğu Anadolu Bölgesi ve dolayısıyla bu bölgede yer alan düzey-2 bölgelerinde nüfus, göç, kentleşme, toplam doğurganlık hızı, demografik yapı, sağlık, eğitim ve istihdam gibi konuları inceleyen çok sayıda bilimsel çalışma yapılmış ve bazı raporlar hazırlanmıştır. Özellikle göç, kentleşme, toplam doğurganlık hızı, eğitim ve sağlık hizmetleri gibi çok sayıda faktörün demografik yapı ile yakın bir ilişkisi olduğu için bu konularda yapılmış bazı çalışmalara aşağıda kısaca değinilmiştir.

Özdemir’in yaptığı (2003) ‘The Effect of Rural-to-Urban Migration on The Status of Women in Turkey’ adlı çalışmada göçün kadının toplam doğurganlık hızı, istihdam, eğitim ve evlilik gibi çok sayıda davranışını etkilediği tespit edilmiştir. Kırsaldan kente göçün kadının statüsünü yükselttiği, toplam doğurganlık hızını azalttığı ve güvenliğini artırdığı tespit edilmiştir. Araştırmaya göre göçle kırsaldan kente gelen kadınların toplam doğurganlık hızının kentli kadınlara göre daha yüksek olmakla birlikte zamanla azaldığı sonucuna varılmıştır. Ayrıca göçle kente gelen kadınlarda istihdamın kırsalda oldukları döneme göre azaldığı da belirtilmiştir.

Koç, Hancıoğlu ve Çavlin tarafından (2008) yapılan ‘Demographic Differentials and Demographic Integration of Turkish And Kurdish Population in Turkey’ adlı çalışmada, Türkiye’de Kürtlerin doğuda yoğunlaştığı, doğu dışında batı bölgesinde nispeten önemli bir sayıya ulaştığı ve ülke nüfusunun yaklaşık %14,4’ünü oluşturduğu, ayrıca Kürt kadınlarda toplam doğurganlık hızının 4,07 olduğu, bu değerlerin Türk kadınlarda 1,88 olup oldukça düşük olduğu, bebek ve çocuk ölüm hızının Kürtlerin yoğun olarak yaşadığı Doğu’da daha yüksek olduğu, Kürt kadınların Türk erkeklerle evlenme oranı %14’leri bulurken Türk kadınlarda Kürt erkeklerle evlenme oranının son derece düşük (%2,5) olduğu sonucuna varılmıştır. Ayrıca doğurganlık hızı, bebek ve çocuk ölümleri ile nüfus artış hızı incelendiğinde, Türkiye’de Türk nüfus ile Kürt nüfusun farklı demografik süreçleri yaşadığı ve Kürt nüfusa ait bazı verilerin (2003) ülke geneline ait 1980’lerdeki verilerle aynı olduğu, yani bu nüfusun ülke genelinde ve Türk nüfusta yaşanan demografik geçişi oldukça geriden takip ettiği belirtilmiştir.

Devlet Planlama Teşkilatı tarafından yapılan (2008) ‘Türkiye’de İç Göçler ve Göç Edenlerin Nitelikleri (1965-2000)’ adlı çalışmada belirtilen süreçte özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde dışarıya verilen göçün fazla olduğu ve buna bağlı olarak net göç hızının sürekli eksi değerler aldığı, göç nedenlerinin ise kırsaldaki iticilikler ve kentlerdeki çekicilikler olduğu belirtilmiştir. Tarımda verimin az olması, işsizlik, bazı hane halklarının elinde tarım arazisinin (toprağın) olmaması, sosyal çatışmalar, eğitim, sağlık ve ulaşım olanaklarının azlığı gibi etkenler kırsaldaki iticilikler iken iş olanakları, eğitim, sağlık ve ulaşım

¹2002/4720 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı: Bölgesel istatistiklerin toplanması, geliştirilmesi, bölgelerin sosyo-ekonomik analizlerinin yapılması, bölgesel politikaların çerçevesinin belirlenmesi ve Avrupa Birliği Bölgesel İstatistik Sistemine uygun karşılaştırılabilir istatistikî veri tabanı oluşturulması amacıyla ülke çapında İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırmasının tanımlanmasına ilişkin ekli kararın yürürlüğe konulması; Devlet Bakanlığının 12/08/2002 tarihli 1400 sayılı yazısı üzerine, Bakanlar Kurulu’na 28/08/2002 tarihinde kararlaştırılmıştır.

olanaklarının iyi olması, güvenlik gibi etkenler kentlerdeki çekiciliklerdir. Ayrıca bu çalışmada 1980-2000 döneminde bölgede terörün de kırsaldan büyük göçlerin yaşanmasına neden olduğuna vurgu yapılmıştır.

Yüceşahin ve Özgür tarafından (2008) yapılan 'Regional Fertility Differences in Turkey: Persistent High Fertility in Southeast' isimli çalışmada Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde toplam doğurganlık hızının ülke geneline göre oldukça yüksek olduğu, bu durumun eğitim seviyesi, 1980'lerde başlayan ve uzunca bir dönem devam eden çatışma süreci (PKK'nın neden olduğu) ve kadının toplumsal konumu gibi çok sayıda etkenden kaynaklandığı tespit edilmiştir. Ayrıca bu çalışmada özellikle Doğu ve Güneydoğuda okuryazarlık oranının genel olarak düşük olmasının ve özellikle kadın nüfusta daha düşük olması, ana dili Kürtçe olan kadınlarda doğum kontrol yöntemleri konusunda bilgi edinmenin ve bu yöntemlere başvurmanın düşük düzeyde kalmasına neden olduğu belirtilmiştir. Belirtilen nedenlerden dolayı, Türkiye'nin adı geçen bölgelerinde yer alan çok sayıda ilde demografik sürecin ülke genelinde göre geride olmasına neden olduğu belirtilmiştir.

Adalı tarafından yapılan (2009) 'Tempo Effects on Period Fertility in Turkey: A Study from Turkey Demographic and Health Surveys' isimli çalışmada Türkiye'de toplam doğurganlık hızının azaldığı ve bunun bölgelere, yaş gruplarına ve eğitim durumuna göre de farklılaştığı tespit edilmiştir. Özellikle Doğu Anadolu'da yüksek olan toplam doğurganlık hızının, Batı Anadolu'da ise en düşük düzeyde olduğuna vurgu yapılmıştır. Yine ülke genelinde düşen ortalama toplam doğurganlık hızı değerinin ortalama çocuk doğurma yaşında yükselmeler yaşandığına dikkat çekilmiştir.

Eryurt ve Ergöçmen tarafından yapılan (2009) 'Ebeveyn Eğitiminin Doğurganlık Üzerindeki Etkisi' adlı çalışmada eğitimin doğurganlığa etkisinin yanı sıra birinci, ikinci ve sonraki çocukları sahip olma zamanına da etkisi incelenmiştir. Genellikle evlenenlerin ilk iki yıl içinde çocuk sahibi olduğu ve eğitilmiş babaların olduğu ailede bu sürenin genellikle bir yıl olduğu tespit edilmiştir. Çalışmada ilk çocuğa sahip olmada eğitilmiş babanın etkisinin olduğu bunun dışında annenin, annenin ebeveyni gibi etkenlerin etkisinin olmadığı tespit edilmiştir. Ayrıca ikinci ve sonrasındaki çocuğa sahip olmada ise anne babası eğitilmiş annelerde belirgin bir etkinin olduğu, anne ve babası eğitimsiz olan annelerin sonraki çocuklara daha kısa süre içinde sahip oldukları tespit edilmiştir. Yani genel olarak annenin, babanın, aile ve sosyal çevrelerin eğitim seviyesi yükseldikçe doğurganlık hızı azalmaktadır.

Kalkınma Bakanlığı (2014) tarafından yayınlanan 'Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi' adlı çalışma oldukça kapsamlı olup adı geçen çalışmada bu çalışmanın konusuyla ilgili, göç, bölgesel demografik farklılıklar ve bölgesel kaynaklara göre istihdam gibi konulara değinilmiştir. Türkiye'nin kuzeyinden, doğusundan ve güneydoğusundan batı bölgelerine yapılan göçlerin bölgeler arası nüfus yoğunluğu farkı, demografik yapı farkı doğurduğu ve buna bağlı olarak bazı bölgelerde yığılma ve işsizlik oluştuğu, göç veren bölgelerde ise kaynakların yeteri kadar kullanılmadığına vurgu yapılmıştır.

Karacadağ Kalkınma Ajansı (2015) tarafından yapılan 'TRC2 Bölge Planı: 2014-2023' adlı çalışmada adı geçen bölgede son yıllarda net göç hızının eksi değerler aldığı, bölge illerinin kendi kırsallarından göç aldığı, ancak daha fazla miktarda bir göçü farklı bölgelere verdiği, TRC2 bölgesinin %20 civarındaki nüfus artış hızı ile bu değer en yüksek olduğu düzey-2 bölgesi olduğuna ve bölgedeki kentlere yönelen göçün kentsel alt yapıyı zorladığına ve bu nedenle kentlerin hızlı ve dengesiz büyüdüğüne vurgu yapılmıştır. Ayrıca bu çalışmada, 25 yaş altı nüfusun bölge nüfusunun yaklaşık %59'unu oluşturduğu ve bölgede genç nüfus oranının yüksek yaşlı nüfus oranının ise düşük olduğuna dikkat çekilmiştir.

Dicle Kalkınma Ajansı (2015) tarafından hazırlanan 'TRC3 Bölgesi 2014-2023 Bölge Planı' adlı çalışmada bölgede toplam doğurganlık hızının yüksek olduğu, işsizlik ve özellikle genç işsizliğin fazla olduğu ve net göç hızının genellikle eksi değerler aldığı, sağlık ve eğitim altyapısının yetersiz olduğu ve nitelikli sağlık çalışanı sayısının az olduğuna vurgu yapılmıştır. Bu çalışmada ayrıca TRC3 bölgesinde nüfus artış hızının adı geçen bölgenin de içinde yer aldığı TRC düzey-1 bölgesine göre daha düşük olduğu belirtilmiştir. Şüphesiz bu durum doğal artış hızının yüksek olduğu TRC3 düzey-2 bölgesinde dışarıya verilen göçün fazlalığından kaynaklanmaktadır. Bu çalışmada ayrıca bölgede okul öncesinden orta öğretime kadar tüm kademelerde okullaşma oranının ülke ortalamasının altında olduğu ve özellikle kız çocukları aleyhine cinsiyet eksensiz eşitsizliklerin oldukça fazla olduğuna dikkat çekilmiştir.

İpekyolu Kalkınma Ajansı (2015) tarafından yapılan 'TRC1 Düzey-2 Bölgesi'nin 2014-2023 Bölge Planı' adlı çalışmada demografik yapıdaki değişim, bölgedeki göç hareketleri, istihdam, sanayi üretimi, bitkisel-hayvansal üretim, ulaşım ve turizm gibi birçok konu ele alınmıştır. Bu çalışmada TRC1 bölgesinde yer alan Gaziantep ilinin çevre illerden göç aldığına, daha az gelişmiş Adıyaman ve Kilis illerinin ise dışarıya göç verdiğine ve özellikle 2011'den sonra bölge illerine gelen Suriyeli nüfusun istihdama etkileri üzerinde durulmuştur.

Aydın, Aslantaş-Bostan ve Özgür (2018) tarafından yapılan çalışmada Türkiye'de toplam doğurganlık hızının mekânsal veri teknikleri ile dağılımı ve modellenmesi yapılmış olup bu çalışmada özellikle Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da ana dili Kürtçe olan ve okuryazarlık oranı düşük kadın nüfusta toplam doğurganlık hızının yüksek olduğu, kentlerde ve eğitim seviyesinin nispeten yüksek olduğu kadınlar arasında ise bu oranın düşük olduğu tespit edilmiştir. Bu çalışmada adı geçen bölgelerde kadının toplum ve ailedeki konumunu (yerini) etkilemesi, geleneksel olarak özellikle erkek çocuk sayısının fazla olmasının istenmesi ve ailelerin toplum içinde söz sahibi ve statü sahibi olmaları gibi çok sayıda etkenin toplam doğurganlık hızının yükselmesine neden olduğu belirtilmiştir.

Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü'nün 5 yılda bir yaptığı Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırmasının sonuncusu olan 2018 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması'nda toplam doğurganlık hızının halen doğuda ve güneyde ülke ortalamasına göre yüksek olduğu ve bu bölgelerde gebeliği önleyici yöntemlere başvurma düzeyinin ülke ortalamasından düşük olduğu belirtilmiştir. Yine bu çalışmada Kuzeydoğu, Ortadoğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde yaşayan 15-49 yaş aralığındaki kadınların 12 düzey-1 bölgesi içinde en düşük lise mezunu oranına sahip olduğu ve bu bölgelerde eğitime ulaşma zorluğunun yüksek olduğu belirtilmiştir.

Sertkaya Doğan tarafından (2019) yapılan çalışmada, Türkiye’de toplam doğurganlık hızının düzey-1 bölgeleri ölçeğinde sosyo-ekonomik değişkenler çerçevesinde analizi yapılmış olup özellikle kadın eğitiminin ve istihdamının daha yüksek oranlarda olduğu bölgelerde, toplam doğurganlık hızının düşük olduğu, buna karşın kadın istihdamının ve eğitim seviyesinin düşük olduğu bölgelerde ise toplam doğurganlık hızının yüksek olduğu tespit edilmiştir.

Yılmaz (2020) tarafından yapılan ve Türkiye’deki İBBS düzey-1 bölgelerini nüfus gelişimi, kentleşme oranı, toplam doğurganlık hızı, kaba doğum-ölüm hızı, demografik yapı, evlenme-boşanma hızı, ortalama hanehalkı büyüklüğü ve eğitim durumu gibi birçok farklı değişken açısından inceleyen çalışmada bu çalışmanın alanını oluşturan Güneydoğu Anadolu bölgesinde net göç hızının son yıllarda eksi değerler aldığı, buna rağmen bölgede nüfusun arttığı, kaba doğum, kaba ölüm ve toplam doğurganlık hızının azaldığı ve buna bağlı olarak demografik yapının değişmeye başladığı tespit edilmiştir. Ayrıca bu bölgede toplam doğurganlık hızının ülke geneline göre yüksek olduğu ve buna bağlı olarak 12 bölge içinde Güneydoğu Anadolu’nun en yüksek çocuk nüfus ve bağımlılık oranına ve en düşük yaşlı nüfus oranı sahip olduğu sonucu ortaya çıkarılmıştır.

Yılmaz (2021) tarafından yapılan çalışmada Cumhuriyet dönemi boyunca Türkiye’de nüfusun gelişimi, uluslararası ve iç göçler incelenmiş, ayrıca nüfusun yapısı, kentleşme oranı, eğitim durumu gibi bazı niteliklerin son dönemdeki değişimi ve bu niteliklerin bölgesel farklılığı üzerinde durulmuştur. Adı geçen çalışmada bölgede eğitim seviyesinin ve kentleşme oranının düşük olduğu, ortalama hane halkı değerinin ülke ortalamasına göre büyük olduğu tespit edilmiştir.

Yılmaz (2024) tarafından yapılan çalışmada TRC1, TRC2 ve TRC3 düzey-2 bölgelerinde nüfusun 2007-2023 arasındaki gelişimi ve nüfus gelişimine etki eden toplam doğurganlık hızı, kaba doğum ve kaba ölüm hızı, net göç hızı gibi faktörler incelenmiştir. Çalışmada üç düzey-2 bölgesinde son yıllarda toplam doğurganlık ve kaba doğum hızının giderek azaldığı ve net göç hızının ise genellikle eksi değerler aldığı ortaya çıkarılmıştır. Yine üç bölgede de son yıllarda net göç hızının genellikle eksi değerler almasına rağmen doğal artış hızının nispeten fazla olmasından dolayı nüfus genellikle (bazı yıllara istisnai olarak azalma görülmüştür) artmıştır. Ayrıca nüfus gelişimine etki eden faktörlerin son dönemdeki değişimi incelendiğinde, önümüzdeki yıllarda TRC1, TRC2 ve TRC3 düzey-2 bölgelerinde nüfus artış hızının giderek azalacağı öngörülmüştür.

2.Amaç, Veri ve Yöntem

Bu çalışmanın amacı Güneydoğu Anadolu Bölgesi’nde yer alan düzey-2 bölgelerinde son yıllarda demografik yapıda meydana gelen değişimi ortaya çıkarmaktır. Bu nedenle çalışmada dar aralıklı yaş yapısı, geniş aralıklı yaş yapısı, nüfus piramitleri, ortanca yaş, cinsiyet oranı, bağımlılık oranı, yaşlanma endeksi ve potansiyel destek oranı gibi çok sayıda farklı değişken incelenmiştir. Nüfus gelişimi, kaba doğum, kaba ölüm ve toplam doğurganlık hızı ve göç gibi konular farklı bir çalışmamızda (Yılmaz, 2024) incelendiği için o konulara bu çalışmada yer verilmemiştir.

Bu çalışmada çeşitli değişkenlerin zamansal değişimi incelenmiştir. Bu nedenle çalışma nicel bir araştırma özelliği taşımaktadır. Çalışmada Türkiye İstatistik Kurumu’nun verileri kullanılmıştır.

3.Bulgular

3.1.TR C1, TR C2 ve TR C3 Düzey-2 Bölgelerinde Nüfusun Yaş ve Cinsiyet Yapısının 2007-2021 Yılları Arasındaki Değişimi

Demografik yapının temel nitelikleri yaş ve cinsiyet özellikleridir. Bu nedenle nüfusun yaş ve cinsiyet yapısının zamansal değişimi incelenmesi gereken önemli bir konudur. Bu çalışmada önce nüfusun dar aralıklı yaş yapısı ve buna bağlı olarak oluşan nüfus grafikleri incelenecek daha sonra ortanca yaş, cinsiyet oranı ve geniş aralıklı yaş yapısı ve buna bağlı olarak ortaya çıkan bağımlılık oranları üzerinde durulacaktır. Ayrıca emeklilik çağındaki nüfus ile çalışma çağındaki nüfus arasındaki orantıyı ortaya koyan potansiyel destek oranı ve her 100 çocuğa karşılık 60+ yaşın üzerinde kaç kişi düştüğünü ortaya koyan yaşlanma endeksi üzerinde (Tufan, 2014) de durulacaktır. Çalışmada öncelikle her düzey-2 bölgesine ait veriler incelenecek daha sonra bölgelerin demografik yapılarının zaman içindeki değişimi ve bölgeler arası kıyaslamalar yapılacaktır.

3.1.1.TR C1, TR C2 ve TR C3 Düzey-2 Bölgelerinde Nüfusun Dar Aralıklı Yaş Yapısının 2007-2021 Yılları Arasındaki Değişimi

Nüfusun dar aralıklı yaş yapısı son dönemde doğurganlık hızındaki değişimi de ortaya koyduğu için önemli bir veridir. TRC1 bölgesinde 2007 yılında toplam nüfus içinde en büyük paya sahip yaş grubu %12 ile 5-9 olup bu yaş grubunu %11,4 ile 0-4 yaş grubu ve %11,2 ile 10-14 yaş grubu izlemekteydi (Tablo 1). TRC1 bölgesinde en büyük paya sahip yaş grubunun 0-4 değil de 5-9 olması aslında 2007 yılı itibarıyla doğurganlık hızının azaldığı göstermektedir. 5-9 yaş grubundan daha büyük yaş gruplarına doğru gidildikçe ilgili yaş grubunun toplam nüfus içindeki payının giderek azaldığı görülmektedir (Tablo 1).

TRC2 düzey-2 bölgesinde, 2007’de toplam nüfus içinde en büyük paya sahip yaş grubu %13 ile 0-4 iken bunu %12,9 ile 10-14 ve %12,3 ile 5-9 yaş grubu izlemekteydi (Tablo 1). Bu bölgede 2007’de 0-4 yaş grubunun en büyük paya sahip olması doğurganlığın yüksek olduğunu göstermektedir. TRC2 bölgesinde 2007’de 0-4 yaş grubundan yukarı doğru çıkıldıkça yaş grubunun toplam nüfus içindeki payının giderek azaldığı görülmektedir (Tablo 2).

2007 yılında TRC3 düzey-2 bölgesinde, toplam nüfus içinde en büyük paya sahip yaş grubu %14,9 ile 5-9 olup bu yaş grubunu %13,6 ile 10-14 ve %13,5 ile 0-4 yaş grubu izlemektedir (Tablo 3). Bu bölgede de TRC1 bölgesi gibi en büyük paya sahip yaş grubunun 5-9 olması aslında bölgede kaba doğum hızının 2007’de azalma eğilimine girdiğini göstermektedir. 5-9 yaş grubundan yukarı doğru yaş gruplarının payı giderek azalmaktadır (Tablo 1).

Tablo 1.

TRC1, TRC2 ve TRC3 Düzey-2 Bölgelerinde Nüfusun 2007 Yılındaki Dar Aralıklı Yaş Yapısı, Kaynak: TÜİK Verileri.

Yaş Grubu	TRC1				TRC2				TRC3			
	Erkek	Kadın	Toplam	Oran (%)	Erkek	Kadın	Toplam	Oran (%)	Erkek	Kadın	Toplam	Oran (%)
0-4	132386	125647	258033	11,4	133510	126837	260347	13,5	200077	188437	388514	13
5-9	138629	132464	271093	12	146587	140604	287191	14,9	218609	207360	425969	12,3
10-14	129688	123204	252892	11,2	134562	127461	262023	13,6	198209	187325	385534	12,9
15-19	117561	111944	229505	10,1	109297	103287	212584	11	172388	165049	337437	11,3
20-24	91680	105595	197275	8,7	98898	80679	179577	9,3	125435	137951	263386	8,8
25-29	102334	103683	206017	9,1	85028	86039	171067	8,9	129624	135980	265604	8,9
30-34	87744	87377	175121	7,7	62772	62476	125248	6,5	105014	103489	208503	7
35-39	72117	68431	140548	6,2	50529	46705	97234	5,1	81906	77666	159572	5,3
40-44	63778	47802	123992	5,5	41639	38152	79791	4,1	72082	67984	140066	4,7
45-49	47534	39987	95336	4,2	27540	26793	54333	2,8	49304	51610	100914	3,4
50-54	39844	34493	79831	3,5	23058	24671	47729	2,5	39809	39856	79665	2,7
55-59	32035	26636	66528	3	16725	21346	38071	2	29897	34781	64678	2,2
60-64	23110	26636	49746	2,2	12772	15907	28679	1,5	22127	26453	48580	1,6
65-69	18302	22337	40639	1,8	11907	14038	25945	1,3	18369	21766	40135	1,4
70-74	13563	16878	30441	1,3	10007	11532	21539	1,1	13754	17549	31303	1,1
75-79	10396	13619	24015	1,1	7076	10500	17576	0,9	9046	14433	23479	0,8
80-84	4429	8288	12717	0,6	3244	6668	9912	0,5	4344	8502	12846	0,4
85-89	1197	3538	4735	0,2	1159	3017	4176	0,2	1380	3360	4740	0,2
90+	640	2138	2778	0,1	767	2005	2772	0,1	842	2046	2888	0,1
Toplam	1126967	1134275	2261242	100	977077	948717	1925794	100	1492216	1491597	2983813	100

Kaynak: TÜİK verileri/Hesaplama: Yazar

TRC1 düzey- bölgesinde, nüfusun 2021 yılındaki dar aralıklı yaş yapısına bakıldığında, en büyük paya sahip yaş grubunun %10,8 ile 5-9 olduğu görülmektedir. Bu yaş grubunu %10,1 ile 10-14 ve %9,7'yle 0-4 yaş grubu takip etmekteydi (Tablo 2). TRC1 bölgesinde 2007 ve 2021 yılında en büyük paya sahip yaş grubunun 5-9 olduğu fakat bunu takip eden yaş grubu 2007'de 0-4 iken 2021'de 10-14 olmuştur. Öte yandan bölgede 2007'de 0-4, 5-9 ve 10-14 yaş gruplarının payları sırasıyla %11,4; %12 ve %11,2 iken 2021'de bu paylar sırasıyla %9,7; %10,8 ve %10,1 olmuştur (Tablo 1-2). Verilerden de anlaşılacağı üzere bölgede 14 yılda toplam doğurganlık hızı ve ham doğum hızının azalmasına bağlı olarak alt yaş gruplarının toplam nüfus içindeki payı azalmıştır (Yılmaz, 2024). Aynı süreçte üstte yer alan yaş gruplarının payı ise artmıştır. Örneğin 2007'de 65-69 ve 70-74 yaş gruplarının payı sırasıyla %1,8 ve %1,3 iken bunların payı 2021'de %2,4 ve %1,8 olmuştur (Tablo 1-2). Bu veriler bölgede ortanca yaşın yükseldiğini de göstermektedir.

TRC2 düzey bölgesinde, 2021 yılında toplam nüfusta en büyük paya sahip yaş grubu %12,4 ile 5-9 olup bunu %12,3 ile 0-4 ve %11 ile 10-14 yaş grupları takip etmekteydi (Tablo 5). Bölgede 2007 yılında ise en büyük paya sahip yaş grubu %13 ile 0-4 olup bunu %12,9 ile 10-14 ve %12,3 ile 5-9 yaş grupları takip etmekteydi (Tablo 2). Verilerden de anlaşılacağı üzere hem en büyük paya sahip yaş grubu değişmiş hem de 14 yılda 0-4, 5-9 ve 10-14 yaş gruplarının payı azalmıştır (Tablo 1-6). Bunun nedeni yukarıda da belirtildiği gibi kaba doğum ve toplam doğurganlık hızlarının azalmasıdır (Yılmaz, 2024). Buna bağlı olarak üst kısımlarda yer alan yaş gruplarının payı artmıştır. Nitekim 65-69 yaş grubunun payı 2007'de %1,4 iken 2021'de %1,7'ye çıkmış aynı süreçte 70-74 yaş grubunu payı da %1,1'den %1,2'ye çıkmıştır (Tablo 1-6).

TRC3 düzey-2 bölgesinde, 2021'de toplam nüfus içinde en büyük paya sahip yaş grubu %11,4 ile 5-9 olup bunu %11,2 ile 0-4 ve %10,8 ile 10-14 yaş grupları takip etmektedir (Tablo 6). Adı geçen bölgede 2007'de de en büyük paya sahip yaş grubu %14,9 ile 5-9'du. 2007'de pay bakımından ikinci sırada gelen yaş grubu 10-14 iken 2021'de bu yaş grubu 5-9 olmuştur (Tablo 3-6). Öte yandan TRC3 bölgesinde 0-4, 5-9 ve 10-14 yaş gruplarının paylarının 14 yılda önemli ölçüde azaldığı görülmektedir. Nitekim bu süreçte 0-4 grubunun payının %13,5'ten %11,2'ye; 5-9 yaş grubunun payının %14,9'dan %11,4'e ve 10-14 yaş grubunun payının ise %13,6'dan %10,8'e indiği anlaşılmaktadır (Tablo 10-13). Bu durumun temel nedeni kaba doğum ve toplam doğurganlık hızının azalmasıdır. Bölgede, 14 yılda üstte yer alan yaş gruplarının payı artmış olup 65-69 yaş grubunun 2007'de 1,3 olan payı 2021'de %1,8'e çıkmış, aynı süreçte 70-74 yaş grubunun payı da %1,1'den %1,3'e çıkmıştır (Tablo 10-13). Yukarıda da belirtildiği gibi bu veriler bölgede ortanca yaşın giderek yükseldiğini göstermektedir.

Tablo 2.

TRC1, TRC2 ve TRC3 Düzey-2 Bölgelerinde Nüfusun 2021 Yılındaki Dar Aralıklı Yaş Yapısı

Yaş Grubu	TRC1				TRC2				TRC3			
	Erkek	Kadın	Toplam	Oran (%)	Erkek	Kadın	Toplam	Oran (%)	Erkek	Kadın	Toplam	Oran (%)
0-4	144767	138255	283022	9,7	249617	237038	486655	12,3	135306	129853	265159	11,2
5-9	160063	153128	313191	10,8	249387	237768	487155	12,4	138571	132033	270604	11,4
10-14	149199	143082	292281	10,1	221387	212447	433834	11	130625	125109	255734	10,8
15-19	132689	126229	258918	8,9	199163	188002	387165	9,8	127664	121462	249126	10,5
20-24	121755	120708	242463	8,3	169877	170080	339957	8,6	119039	112724	231763	9,8
25-29	112924	112861	225785	7,8	167185	167024	334209	8,5	116840	108880	225720	9,5
30-34	109394	105978	215372	7,4	152533	146819	299352	7,6	96083	88153	184236	7,8
35-39	106433	100961	207394	7,1	126458	122785	249243	6,3	72515	69340	141855	6
40-44	102060	97172	199232	6,9	114302	113044	227346	5,8	68557	69182	137739	5,8
45-49	81804	79476	161280	5,6	87623	87071	174694	4,4	51123	51307	102430	4,3
50-54	64175	59622	123797	4,3	66179	62782	128961	3,3	38251	36469	74720	3,2
55-59	60692	58511	119203	4,1	64696	62967	127663	3,2	36131	33836	69967	3
60-64	39462	41313	80775	2,8	38316	42118	80434	2	21295	22105	43400	1,8
65-69	33916	36112	70028	2,4	32369	33994	66363	1,7	19706	22089	41795	1,8
70-74	22995	27791	50786	1,8	20437	27133	47570	1,2	12051	17427	29478	1,3
75-79	13511	18181	31692	1,1	12411	17500	29911	0,8	7923	11063	18986	0,8
80-84	7611	11794	19405	0,7	6933	11528	18461	0,5	5116	7812	12928	0,6
85-89	3324	5892	9216	0,3	3221	6591	9812	0,3	2591	4545	7136	0,3
90+	1057	3509	4566	0,2	1109	4499	5608	0,1	1061	3808	4869	0,2
Toplam	146783	144057	290840	100	198320	195119	393439	100	120044	116719	236764	100
	1	5	6		3	0	3		8	7	5	

Kaynak: TÜİK verileri/Hesaplama: Yazar

3.1.2. TRC1, TRC2 ve TRC3 Düzey-2 Bölgelerinde Nüfus Piramitlerinin 2007-2021 Yılları Arasındaki Değişimi

Nüfus grafikleri demografik açıdan incelenmesi gereken önemli göstergelerdir. Çünkü nüfus grafikleri bir yaş grubunda kadın-erkek sayısı arasındaki orantıyı ve bir cinsiyetteki yakın yaşlar arasındaki nüfus farkını daha iyi ortaya koymaktadır (Tandoğan, 1998; Tümertekin ve Özgüç, 2011). TRC1 düzey-2 bölgesinin 2007'deki nüfus piramidi 5-9 yaş grubundan yukarı doğru daralmaktadır. Yine 0-4 yaş grubu da 5-9 yaş grubundan daha az yer kaplamaktaydı. Öte kadın nüfusta 5-9 yaş grubundan yukarı doğru düzenli bir şekilde daralan piramidin erkek tarafında ise 20-24 yaş grubunun 25-29 yaş grubuna göre daha az olduğu dikkat çekmektedir (Şekil 1). Bu durumun ilgili yaş grubundaki erkeklerin bölge dışına iş ve eğitim gibi amaçlarla göçle girmeye başladığı erkek sayısından fazla olduğu dikkat çekmektedir. Bu durumun bölgeye özellikle 20-24 yaş grubunda göçle gelen üniversite öğrencisi kadın sayısının fazla olması ile alakalı olduğu tahmin edilmektedir. Nitekim 15-19 yaş grubunda erkek sayısı kadın sayısından 5.617 kişi fazla iken 20-24 yaş grubunda kadın sayısı erkek sayısından yaklaşık 13.915 fazladır. Elimizde veri olmamasına rağmen özellikle 20-24 yaş grubunda kadın sayısının erkek sayısından oldukça fazla olmasının nedeninin bölgedeki Gaziantep, Adıyaman ve Kilis illerinde yer alan üniversitelerde okuyan öğrencilerden kadın olanların daha fazla olması olduğu tahmin edilmektedir.

TRC2 düzey-2 bölgesinin 2007'deki nüfus piramidi TRC1 bölgesinin piramidine benzer olmakla birlikte TRC2 bölgesinde 5-9 yaş grubundan tavana doğru daralmanın daha belirgin olduğu görülmektedir. Bu durumun nedeni bu bölgede ortanca yaşın TRC1 bölgesinden küçük olmasıdır. Bu bölge nüfusunda 0-4 yaş grubunun payı 5-9 yaş grubuna göre daha azdır. TRC2 bölgesinde 20-24 yaş grubunda kadın sayısı erkek sayısına göre daha fazladır. Ayrıca bu yaş grubundaki erkek sayısı 25-29 yaş grubundaki erkek sayısına göre de daha azdır (Şekil 2). Bunun nedeninin hem erkek nüfusun bölge dışına göçü hem de bu yaş grubunda özellikle üniversite öğrencisi olan kadınların fazla olması olduğu şeklinde tahmin edilmektedir. Çünkü 15-19 yaş grubunda erkek sayısı yaklaşık 172 bin iken 20-24 yaş grubunda bu sayının 125 bine düştüğü, dolayısıyla bu durumun 20-24 yaş grubunda yer alan erkeklerin bölge dışına yaptığı işçi göçünden kaynaklandığı tahmin edilmektedir. Öte yandan 15-19 yaş grubunda erkek sayısı yaklaşık 172 bin kadın sayısı da yaklaşık 165 bin iken 20-24 yaş grubunda erkek sayısı 125 bin kadın sayısı ise 138 bin civarındadır. Bu durum da hem erkeklerin bölge dışına göçü hem de kadınların bölgeye göçü ile açıklanabilir. Çünkü bir üst yaş grubu olan 25-29 yaş grubunda erkek sayısı yaklaşık 130 bine çıkarken kadın sayısı ise yaklaşık 136 bine inmektedir.

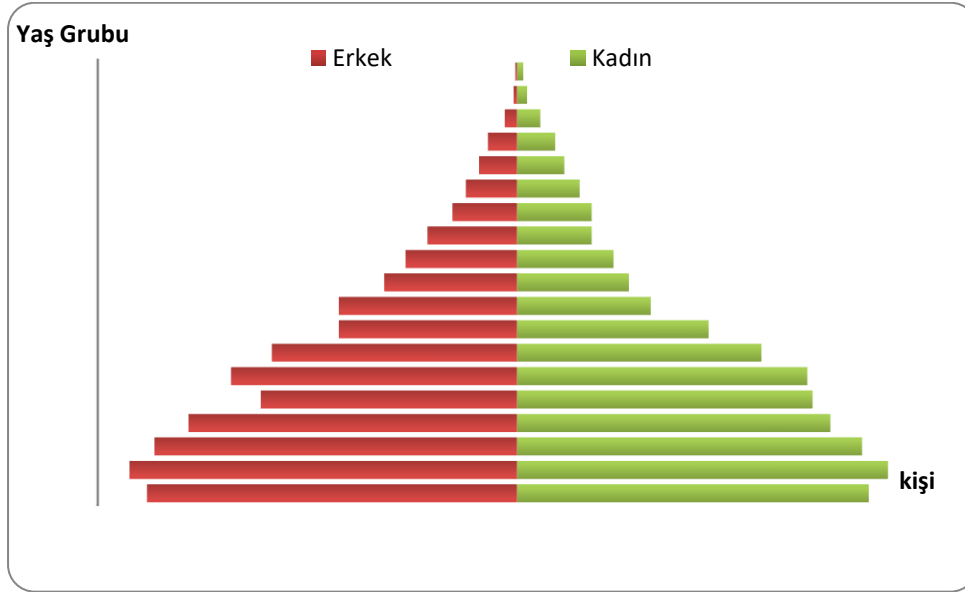
TRC3 düzey-2 bölgesinin 2007'deki nüfus piramidi yukarıda bahsedilen diğer iki bölgede olduğu gibi 5-9 yaş grubundan tavana doğru daralmaktaydı. Bu bölgede 0-4 yaş grubunun alanı 5-9 yaş grubuna göre daha dardır. Diğer iki bölgede 20-24 yaş grubunda erkek nüfusun azlığından kaynaklı asimetriklik bu bölgede ise kadın nüfusun azlığından dolayı söz konusudur (Şekil 3). Bu durumun nedeninin TRC3 bölgesinde 20-24 yaş aralığındaki kadınlardan bölge dışında üniversite okuyanların ve evlilik yoluyla bölge dışına göç edenlerin fazla olmasından kaynaklandığı tahmin edilmektedir. Çünkü 15-19 yaş grubunda 103 bin kadın varken 20-24 yaş grubunda bu sayı 80 bine inmekte ve 25-29 yaş grubunda tekrar 86 bine çıkmaktadır. Öte yandan TRC3 bölgesinde asker varlığına bağlı olarak 20-24 yaş grubunda erkek sayısının nispeten fazla olduğu ve bu yaş grubunda 99 bin civarında olan erkek sayısının 25-29 yaş grubunda yaklaşık 85 bine indiği görülmektedir.

TRC1 düzey-2 bölgesinde, 2021 nüfus piramidinin kabaca 5-9 yaş grubundan yukarı doğru tedrici bir şekilde daraldığı ve 2007 piramidi ile kıyaslandığında 20 yaş üstü kısımda belirgin bir genişlemenin olduğu anlaşılmaktadır (Şekil 1-4). Bu durum bölgede toplam doğurganlık ve kaba doğum hızının giderek azalması ve ortanca yaşın yükselmesi ile alakalıdır (Yılmaz, 2024). TRC1 bölgesinin nüfus piramidinde 2007'de görülen 20-24 yaş grubundaki erkek sayısının bir önceki ve bir sonraki yaş grubuna

göre belirgin şekilde az olma durumu ise 2021'de daha az belirgindir. Bu durum genç erkek nüfusun bölge dışına göçünde belirgin bir azalma olduğu şeklinde yorumlanabilir.

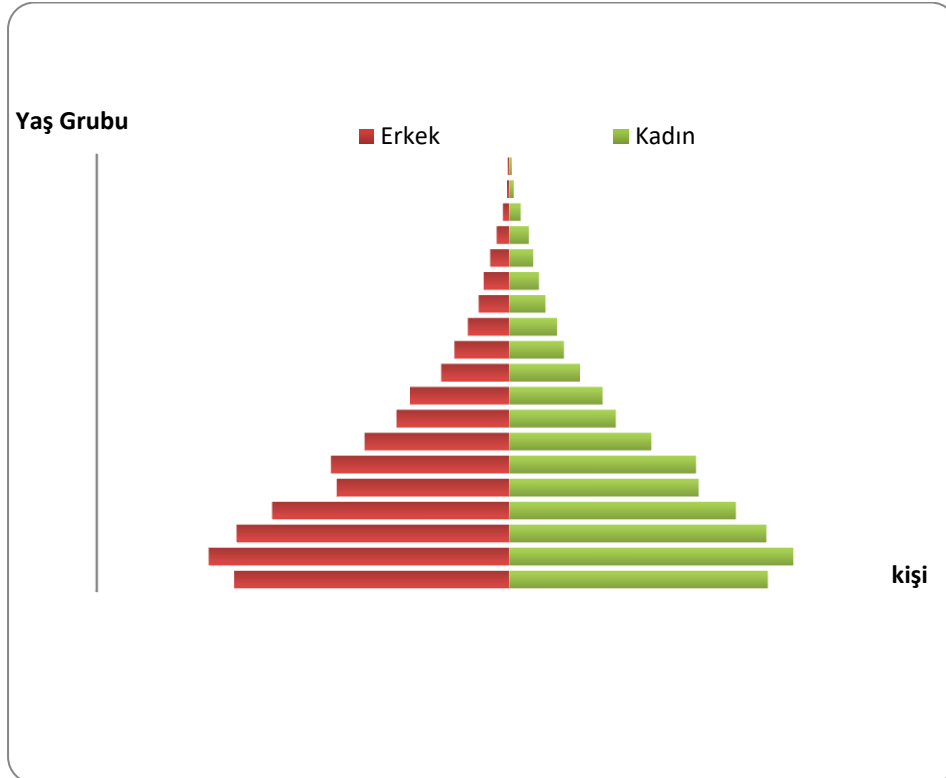
Şekil 1.

TRC1 Düzey-2 Bölgesinin 2007'deki Nüfus Piramidi

Şekil 2.

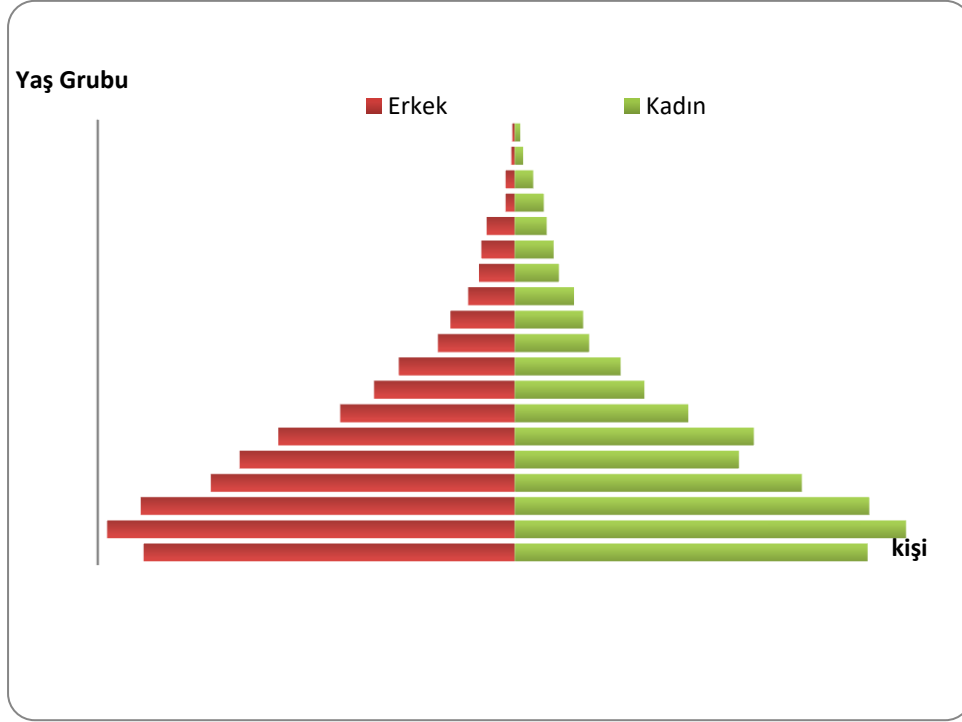
TRC2 Düzey-2 Bölgesinin 2007'deki Nüfus Piramidi

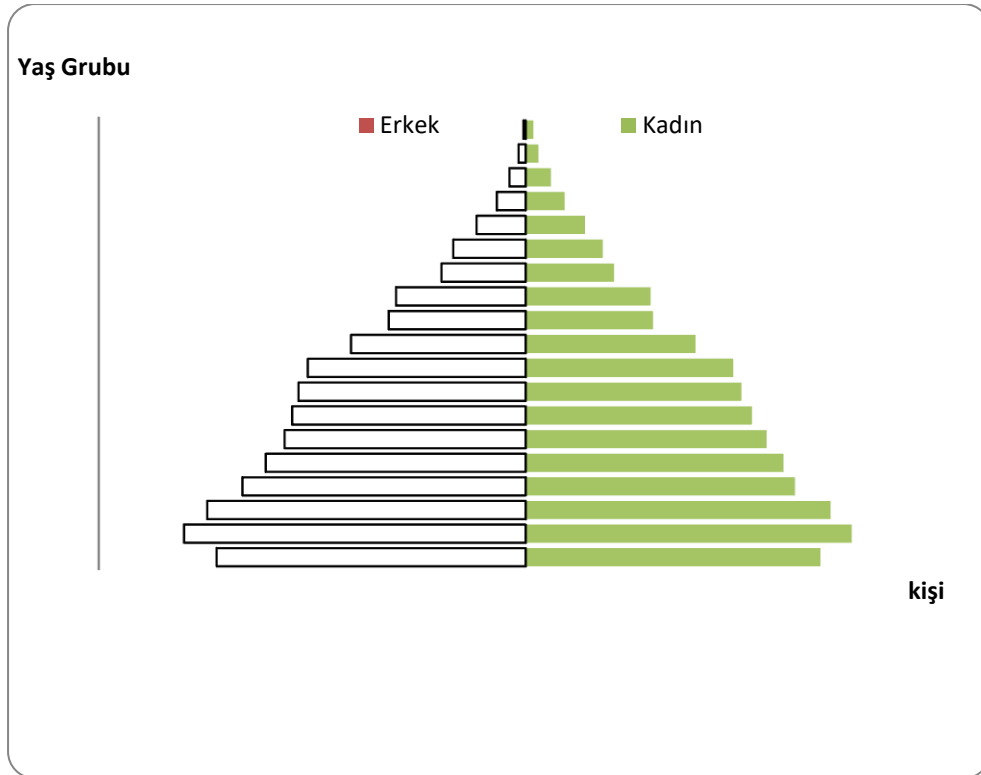
Şekil 3.

TRC3 Düzey-2 Bölgesinin 2007'deki Nüfus Piramidi

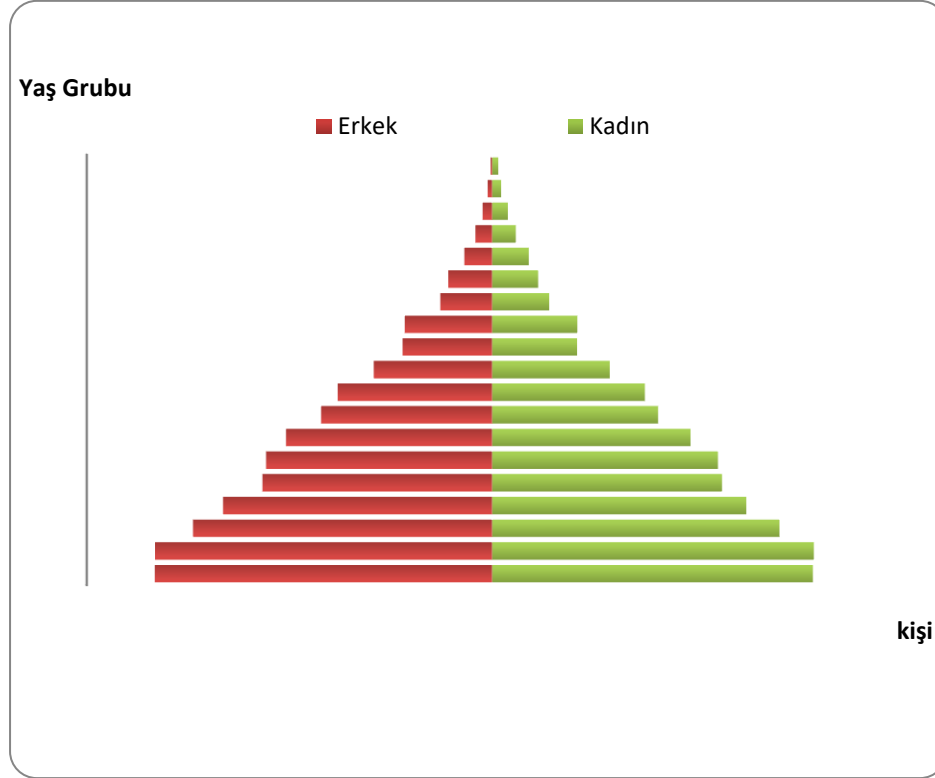
Şekil 4.

TRC1 Düzey-2 Bölgesinin 2021'deki Nüfus Piramidi

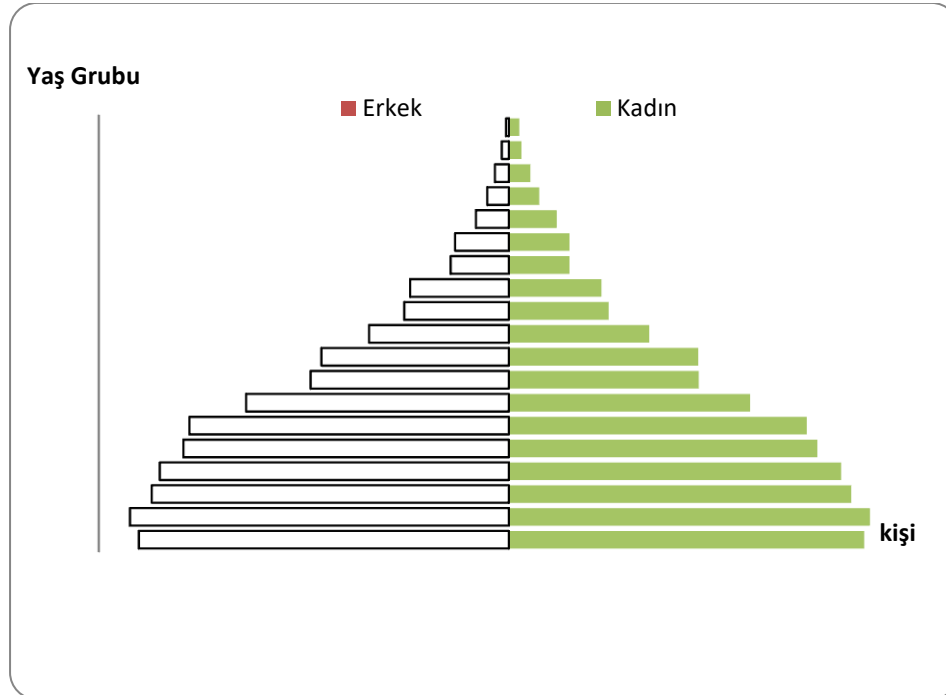
Şekil 5.

TRC2 Düzey-2 Bölgesinin 2021'deki Nüfus Piramidi

Şekil 6.

TRC3 Düzey-2 Bölgesinin 2021'deki Nüfus Piramidi

TRC2 düzey-2 bölgesinin, 2021'deki nüfus piramidinde 0-4 ve 5-9 yaş gruplarının payının hemen hemen eşit olduğu ve piramidin 5-9 yaş grubundan tavana doğru giderek daraldığı görülmektedir (Şekil 5). Öte yandan bölgenin 2021'deki nüfus piramidi ile 2007'deki piramitle kıyaslandığında ikisinin birbirine benzediği fakat 2021'deki piramitte 20 yaş üstü kısmın 2007'deki piramide göre belirgin bir şekilde genişlediği açıkça görülmektedir (Şekil 2-5). Bu durum bölgede toplam doğurganlık hızının azalması ve ortanca yaşın yükselmesi ile alakalıdır. Ayrıca 2007 piramidinde 20-24 yaş grubundaki erkek sayısı bir önceki ve bir sonraki yaş grubundan belirgin şekilde azlığı, 2021 piramidinde daha az belirgindir. Bu durum genç erkek nüfusun bölge dışına göçünün azaldığı şeklinde yorumlanabilir.

TRC3 düzey-2 bölgesinin, 2021'deki piramidi kabaca 5-9 yaş grubundan tavana doğru daralmakta olup ayrıca 0-4 yaş grubu bir üstteki yaş grubuna göre daha az alan kaplamaktadır (Şekil 6). Öte yandan 2007'de 20-24 yaş grubundan yukarı doğru daralma daha keskin iken 2021'de bu daralma daha tedrici olduğu görülmektedir (Şekil 3-6). Bu durum 20 yaş üstü nüfusun toplam nüfus içindeki payının artması ve toplam doğurganlık hızının giderek azalması ile alakalıdır (Yılmaz, 2024). Ayrıca bölgenin nüfus piramidinde 2007'de görülen ve 20-24 yaş grubu kadın sayısının, 25-29 yaş grubu kadın sayısından azlığından kaynaklanan asimetriklik 2021'de ortadan kalkmıştır. Bu durum yukarıda belirtilen çarpıklığın 2007'de genç kadınların öğrenim amaçlı bölge dışına göçlerinden kaynaklandığı tezini doğrulamaktadır. Çünkü 2005'ten sonra bölgede açılmaya başlayan üniversiteler, ilerleyen yıllarda öğrenci almaya başlamış ve bu durum bölgedeki gençlerin özellikle de genç kadınların bölge dışına öğrenim amaçlı göçünü azaltmıştır. Bu durum aslında 2007 ve 2021'deki nüfus piramitleri kıyaslandığında görülmektedir (Şekil 3-6).

TRC1, TRC2 ve TRC3 düzey-2 bölgelerinin 2007 yılındaki nüfus piramitleri birbiri ile kıyaslandığında TRC2 ve TRC3 bölgelerinin piramitlerinin birbirine daha fazla benzediği, TRC1 bölgesinin piramidinin ise 20 yaş üstü kısımdaki daralmanın diğer iki bölgeye göre daha tedrici olması ile onlardan ayrıldığı görülmektedir (Şekil 1-2-3). Bu durum TRC1 bölgesinde kaba doğum ve toplam doğurganlık hızının diğer iki bölgeden daha düşük olması ve ortanca yaşın yüksek olması ile alakalıdır (Yılmaz, 2024).

Yukarıda adı geçen üç bölgenin 2021'deki nüfus piramitleri birbiri ile kıyaslandığında 2007'de olduğu gibi TRC1 bölgesinde 20 yaş üstü kısmın daha geniş, 20 yaş altı kısmın ise daha dar olduğu görülmektedir. Ayrıca TRC2 ve TRC3 bölgelerinin nüfus piramitleri de kısmen farklı olup TRC2'de tabandan yukarı doğru gidildikçe daralma durumunun TRC3 bölgesinde 5-9 yaş grubundan itibaren gerçekleştiği ve tabanının biraz daha dar olduğu görülmektedir. Ayrıca TRC2 bölgesinde 40 yaşından üstte yer alan kısımda daralma daha tedrici iken TRC3 bölgesinde bu daralma daha belirgindir (Şekil 4-5-6). Bu durumun nedeninin ise TRC3 bölgesinde ortalama insan ömrünün nispeten kısa olması ve emeklilik çağına gelmiş nüfusta bölge dışına göçün nispeten fazla olması olduğu tahmin edilmektedir.

3.1.3. TRC1, TRC2 ve TRC3 Düzey-2 Bölgelerinde Ortanca Yaşın 2007-2021 Yılları Arasındaki Değişimi

Ortanca (medyan) yaş, bir yerde nüfusun yarısının üstünde diğer yarısının da altında yer aldığı bir yaş olarak tanımlanmaktadır (Tandoğan, 1998; Tümerterkin ve Özgüç, 2011). Kısaca nüfusun yaş yapısını gösteren önemli bir unsurdur. Bir yerde ortanca yaşın 17-18 olması orada nüfusun genç olduğunu ve toplam doğurganlık hızının yüksek olduğunu gösterirken bu değer 30'un üzerine çıkması ise toplam doğurganlık hızının belirgin bir şekilde azaldığını ve nüfusun hızlı yaşlanma sürecine girdiğini göstermektedir.

2007 yılında TRC1 düzey-2 bölgesinde, erkeklerde 22,5 olan ortanca yaş kadınlarda 23,5; toplam nüfusta ise 23'tü. 14 yılda her iki cinsiyette ve dolayısıyla toplam nüfusta da ortanca yaş artmıştır. Nitekim 2021'e gelindiğinde erkeklerde 26,1'e çıkan ortanca yaş, kadınlarda 26,7'ye ve toplam nüfusta da 26,4'e çıkmıştı (Tablo 3). Yani TRC1 bölgesinde 14 yılda toplam doğurganlık hızının azalması, ortalama yaşam süresinin uzaması gibi etkenler ortanca yaşın yükselmesine neden olmuştur.

TRC2 düzey-2 bölgesinde 2007'de erkeklerde 18,7 olan ortanca yaş, kadınlarda 19,9 ve toplam nüfusta da 19,3'tü. 2021'e gelindiğinde bu bölgede ortanca yaş erkeklerde 22,1'e kadınlarda 22,9'a ve toplam nüfusta 22,5'e çıkmıştı (Tablo 3). TRC1 düzey-2 bölgesinde olduğu gibi bu bölgede de 14 yılda ortanca yaş yükselmişti.

TRC3 düzey-2 bölgesinde 2007'de erkeklerde 18,4 olan ortanca yaş kadınlarda 18,8 ve toplam nüfusta ise 18,6'ydı. 2021'e gelindiğinde bu bölgede de ortanca yaş yükselmiş erkeklerde 22,9'a kadınlarda 23,3'e ve toplam nüfusta 23,1'e çıkmıştır (Tablo 3).

Öte yandan 2007'de üç bölgeden ortanca yaşın en düşük olduğu bölge TRC3 iken 2021'de TRC2 olmuştur. 2007'de TRC3'te 18,6 olan ortanca yaş, TRC2'de 19,3 ve TRC1'de ise 23'tü (Tablo 3). Diğer bir ifade ile 2007'de yaşlanmanın en hızlı olduğu TRC1 bölgesi ortanca yaşın en yüksek olduğu bölge iken diğer iki bölgede bu değer daha düşük olup birbirine yakındı.

2021'de TRC2 bölgesinde 22,5 olan ortanca yaş, TRC3'te 23,1 ve TRC1'de ise 25,8'di (Tablo 3). Yani ortanca yaşın en yüksek olduğu bölge yine TRC1, fakat en düşük olduğu bölge TRC2 olmuştur. Oysa 2007'de en düşük olduğu bölge TRC3'tü. Yine de günümüzde TRC2 ve TRC3 bölgelerinde ortanca yaş TRC1'e göre daha düşük olup birbirine yakındır.

Tablo 3.

TRC1, TRC2 ve TRC3 Düzey-2 Bölgelerinde Ortanca Yaşın 2007-2021 Yılları Arasındaki Değişimi

Bölgeler	TRC1			TRC2			TRC3		
	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam	Erkek	Kadın	Toplam
2007	22,5	23,5	23	18,7	19,9	19,3	18,4	18,8	18,6
2008	22,6	23,5	23,1	19,1	19,9	19,5	18,9	19	18,9
2009	22,8	23,6	23,2	19,1	19,9	19,5	18,7	18,9	18,8
2010	23,2	23,9	23,5	19,1	20,2	19,6	18,5	19,2	18,8
2011	23,5	24,2	23,8	19,5	20,4	19,9	19,4	19,5	19,5
2012	23,7	24,4	24,1	19,7	20,6	20,1	19,7	19,8	19,8
2013	24	24,6	24,3	19,8	20,9	20,3	19,9	20,2	20
2014	24,2	24,8	24,5	20,1	21,1	20,6	20,2	20,6	20,4
2015	24,4	25	24,7	20,4	21,2	20,8	20,5	20,9	20,7

2016	24,7	25,2	24,9	20,6	21,4	21	20,8	21,2	21
2017	25	25,4	25,2	20,8	21,7	21,2	21,2	21,6	21,4
2018	25,2	25,7	25,5	21,1	22	21,5	21,8	22,1	21,9
2019	25,6	26,1	25,8	21,5	22,4	21,9	22,1	22,5	22,3
2020	25,7	26,3	26	21,8	22,6	22,2	22,4	22,9	22,7
2021	26,1	26,7	26,4	22,1	22,9	22,5	22,9	23,3	23,1

Kaynak: TÜİK verileri.

3.1.4. TRC1, TRC2 ve TRC3 Düzey-2 Bölgelerinde Nüfusun Cinsiyet Oranının 2007-2021 Yılları Arasındaki Değişimi

Nüfusun önemli niteliklerinden biri de cinsiyet oranı olup bu oranı yaşanan yerdeki egemen meslekler, alınan ve verilen göçün miktarı ve göç edenlerin cinsiyeti gibi bazı değişkenler etkilemektedir. Herhangi bir yerde 100 ya da 1000 kadın karşılık 100'den ya da 1000'den fazla erkek varsa cinsiyet oranı yüksek, 100 ya da 1000'den az erkek varsa cinsiyet oranı düşük kabul edilirken erkek ve kadın sayısı eşit ise cinsiyet oranı da eşit kabul edilir (Tandoğan, 1998; Tümertekin ve Özgüç, 2011; Doğanay, 2014).

TRC1, TRC2 ve TRC düzey-2 bölgelerinde nüfusun cinsiyet oranının 2007-2021 yılları arasındaki değişimi incelendiğinde, bu değer TRC1 bölgesinin 2007 yılındaki durumunu göz ardı edersek yüksek olduğunu görmekteyiz. TRC1 bölgesinde 2007'de düşük olan cinsiyet oranı diğer yıllarda yüksek olup %100,5 ile %102,2 arasında değişmiştir. TRC2 bölgesinde ise 14 yıllık süreçte tüm yıllar yüksek olan cinsiyet oranı %100,1 ile %101,9 arasında değişmiştir. TRC3 bölgesinde de 14 yıl boyunca yüksek olan cinsiyet oranı diğer iki bölgeye göre nispeten yüksek olup %102,8 ile %104,7 arasında değişmiştir (Tablo.4). Bu bölgede cinsiyet oranının oldukça yüksek olmasının nedeni bölgede çok sayıda askeri birliğin olması ile alakalıdır. Nitekim Mardin, Siirt ve Şırnak'ta hem büyük askeri birlik hem de köy ve kasabalarda yer alan çok sayıda karakol cinsiyet oranını yükseltmektedir.

Yukarıda adı geçen bölgelerde 14 yıllık süreç boyunca genellikle yüksek olan cinsiyet oranı yaş grupları baz alındığında farklılık gösterebilmektedir. Örneğin 2007 yılında TRC1 düzey-2 bölgesinde 0-4 yaş grubunda %105,4 olan cinsiyet oranı 15-19 yaş grubunda %105, 20-24 yaş grubunda %86,8; 25-29 yaş grubunda %98,7; 50-54 yaş grubunda %115,5 ve 65-69 yaş grubunda ise %81,9'du (Tablo 1). Yukarıda da değinildiği gibi özellikle 20-24 yaş grubunda bu değer düşük olması, bölgedeki genç erkek nüfusun farklı bölgelere iş ve eğitim amaçlı göçü ve bölge dışından çok sayıda kadının bölgedeki üniversitelerde öğrenim görmesi ile alakalı olduğu tahmin edilmektedir.

TRC2 bölgesinde 2007 yılında 0-4 yaş grubunda %106,2 olan cinsiyet oranı, 15-19 yaş grubunda %104,4; 20-24 yaş grubunda %90,9; 25-29 yaş grubunda %95,3; 50-54 yaş grubunda %99,9 ve 65-69 yaş grubunda ise %84,8'di (Tablo 1). Bu bölgede cinsiyet oranının yaş gruplarına göre dağılımı TRC1 bölgesine çok benzemektedir.

TRC3 düzey bölgesinde 2007'de 0-4 yaş grubunda %105,3 olan cinsiyet oranı, 15-19 yaş grubunda %105,8; 20-24 yaş grubunda %122,6; 25-29 yaş grubunda %98,8; 50-54 yaş grubunda %93,5 ve 65-69 yaş grubunda da %84,8'di (Tablo 1). Bu bölgede özellikle 20-24 yaş grubunda cinsiyet oranı, diğer iki bölgeden farklı olup oldukça yüksekti. Bunun temel nedeni ise bu bölgede bulunan çok sayıda askeri birlik ve karakolda vatani görevini yapan çok sayıda askerin varlığıdır.

Tablo 4.

TRC1, TRC2 ve TRC3 Düzey-2 Bölgelerinde Nüfusun Cinsiyet Oranının 2007-2021 Yılları Arasındaki Değişimi, Kaynak: TÜİK Verileri.

Yıl	TRC1			TRC2			TRC3		
	Erkek	Kadın	Cinsiyet Oranı	Erkek	Kadın	Cinsiyet Oranı	Erkek	Kadın	Cinsiyet Oranı
2007	1126967	1134275	99,4	1492216	1491597	100,1	977077	948717	102,9
2008	1162215	1156066	100,5	1545775	1521277	101,6	1005440	959979	104,7
2009	1186662	1177587	100,8	1577148	1551600	101,6	1004216	965680	104
2010	1211150	1203683	100,6	1598885	1593444	100,3	998736	986874	101,2
2011	1243397	1228582	101,2	1654303	1632894	101,3	1050375	1006622	104,3
2012	1268202	1250937	101,4	1686473	1667769	101,1	1062711	1022381	103,9
2013	1295281	1274927	101,6	1711659	1697758	100,8	1074907	1041820	103,2
2014	1318248	1297834	101,6	1749836	1730879	100,1	1095296	1058625	103,5
2015	1344696	1320569	101,8	1784847	1761669	101,3	1106907	1066852	103,8
2016	1372412	1343141	102,2	1820949	1792797	101,6	1108809	1070779	103,6
2017	1391895	1365015	102	1856369	1829285	101,5	1130396	1092205	103,5
2018	1411555	1384062	102	1902187	1866018	101,9	1167187	1116971	104,5
2019	1433431	1404888	102	1932154	1897813	101,8	1174123	1133209	103,6
2020	1452227	1424181	102	1965918	1932769	101,7	1189342	1154484	103

2021	1467831	1440575	101,9	1983203	1951190	101,6	1200448	1167197	102,8
------	---------	---------	-------	---------	---------	-------	---------	---------	-------

Kaynak: TÜİK verileri.

TRC1 bölgesinde 2021'de 0-4 yaş grubunda %104,7 olan cinsiyet oranı, 15-19 yaş grubunda %105,1; 20-24 yaş grubunda %100,9; 25-29 yaş grubunda %100,1; 50-54 yaş grubunda %93,9'du (Tablo 2). Aynı yıl TRC2 düzey-3 bölgesinde 0-4 yaş grubunda %105,3 olan cinsiyet oranı 15-19 yaş grubunda %105,9; 20-24 yaş grubunda %100,1; 50-54 yaş grubunda %105,4 ve 65-69 yaş grubunda %95,2'dir (Tablo 2). TRC1 ve TRC2 bölgelerinde 2007'de 20-24 yaş grubunda cinsiyet oranı düşüken 2021'de TRC1'de bu değer yüksek olduğu TRC2'de ise %99,9 olduğu görülmektedir. Her iki bölgeye de çevre illerden gelen kadın öğrencilerin 2021'de 14 yıl öncesine göre azaldığı tahmin edilmektedir. Çünkü iki bölgede de 20-24 yaş aralığında 2007'de görülen kadınlar lehine fazlalığın 2021'de TRC1'de erkekler lehine 1047 olduğu, TRC2 de kadınlar lehine olduğu fakat 203 gibi önemsiz bir miktara düştüğü anlaşılmaktadır. Bunun nedeni aslında 2005 yılından sonra birçok ilde yeni üniversitelerin açılmasıdır denebilir. Çünkü özellikle TRC3 bölgesinde yer alan geri kalmış illerde ise 2007'de 20-24 yaş aralığında kadın azlığı söz konusuydu. Oysa bu bölgede 2007'de 20-24 yaş grubunda yaklaşık %123 olan cinsiyet oranının 2021'de yaklaşık %106 olduğu dikkat çekmektedir. Yani bu bölgede kadınlar bölgede açılan üniversitelere yoğun bir şekilde yerleşmişlerdir tezi verilerle doğrulanmaktadır. Ve bu durum komşu bölgelerde ilgili yaş grubunda 2007'de oldukça fazla olan kadın sayısının 2021'de azalmasına neden olmuştur.

TRC3 düzey-2 bölgesinde 2021 yılında 0-4 yaş grubunda %104,2 olan cinsiyet oranı, 15-19 yaş grubunda %105,1; 20-24 yaş grubunda %105,6; 25-29 yaş grubunda %107,3; 50-54 yaş grubunda %104,9 ve 65-69 yaş grubunda %89,2 olmuştur (Tablo 2). Bu bölgede özellikle askeri birliklerin varlığı nedeniyle 2007'de erkek sayısı oldukça fazla iken üniversite yokluğundan² mevcut fakülteler dolayı da kadın sayısı azdı. Ancak 2021'de bu durumun 14 yıl öncesine göre değiştiği ve cinsiyet oranının %123'ten %106'ya düştüğü görülmektedir.

Özetle TRC1, TR2 ve TRC3 düzey-2 bölgelerinde cinsiyet oranı genellikle 0-4 ile 15-19 yaş aralığında yüksek, 20'li yaşlarda farklılık göstermekle birlikte 65+ yaş gruplarında ise düşük değerler almakta ve öğrencilik, askerlik, alınan göç, verilen göç gibi birçok faktörden de etkilenmektedir.

4.2. TRC1, TRC2 ve TRC3 Düzey-2 Bölgelerinde Nüfusun Geniş Aralıklı Yaş Yapısının ve Bağımlılık Oranlarının 2007-2021 Yılları Arasındaki Değişimi

Nüfusun geniş aralıklı yaş yapısı, bağımlılık oranını da belirleyen önemli bir niteliktir Tandoğan, 1998; Tümertekin ve Özgüç, 2011). Bu açıdan TRC1, TRC2 ve TRC3 düzey-2 bölgelerinde hem geniş aralıklı yaş yapısının hem de toplam, genç ve yaşlı bağımlılık oranının 14 yıllık değişimi incelenmesi gereken diğer önemli bir konudur.

TRC1 düzey-2 bölgesinde, 2007'de 0-14 yaş arası nüfus oranı %34,6 iken 15-64 yaş arası nüfus oranı %60,3 ve yaşlı nüfus oranı ise %5,1'di (Tablo 5). Bu verilerle TRC1 bölgesi, üç bölge içinde çocuk nüfus oranı en az, çalışma çağındaki ve yaşlı nüfus oranı ise en fazla olan bölge olarak dikkat çekmekteydi. 2007 yılı verilerine göre TRC2 bölgesinde çocuk nüfus oranı %40,2; çalışma çağındaki nüfus oranı %55,9 ve yaşlı nüfus oranı ise %3,9 olup bu bölge üç bölge içinde en düşük yaşlı nüfus oranına sahipti. Aynı yılın verilerine göre TRC3 bölgesinde ise çocuk nüfus oranı %42, çalışma çağındaki nüfus oranı %53,7 ve yaşlı nüfus oranı ise %4,3'tü (Tablo 5). TRC3 bölgesi üç bölge içinde çocuk nüfus oranının en yüksek, çalışma çağındaki nüfus oranının ise en düşük olduğu bölgeydi. Ayrıca TRC2 bölgesinde %40, TRC3 bölgesinde ise %42 olan çocuk nüfus oranı TRC1 bölgesine göre oldukça yüksek olup bu iki bölgede toplam doğurganlık ve kaba doğum oranının TRC1 bölgesine göre oldukça yüksek olduğu anlaşılmaktadır (Yılmaz, 2024).

TRC1 bölgesinde, 2021 yılında çocuk nüfus oranı %30,5 olup 14 yıl öncesine göre %5 azalmıştı (Tablo 5). Bunun nedeni bölgede toplam doğurganlık hızının azalması olarak gösterilebilir (Yılmaz, 2024). Adı geçen bölgede 2007'de %60,3 olan çalışma çağındaki nüfus oranı ise 2021'e gelindiğinde %63,1'e çıkmış, yani yaklaşık %3 artmıştı. Aynı süreçte yaşlı nüfus oranı %5,1'den %6,4'e çıkmış, yani %1,3 artmıştı (Tablo 5). Bölgede, 14 yılda toplam doğurganlık hızının azalmasına bağlı olarak çocuk nüfusun oranı azalmış, çalışma çağındaki ve yaşlı nüfusun oranı ise artmıştı.

TRC2 bölgesinde, 2021 yılında çocuk nüfus oranı %35,8 olmuş ve 14 yıl öncesine göre %4,4 azalmıştı. Aynı dönemde çalışma çağındaki nüfus oranı %59,7 olmuş yani 14 yıl öncesine göre yaklaşık %4 artmıştı. 2007-2021 arasında TRC2 bölgesinde yaşlı nüfus oranı %3,9'dan %4,5'e çıkmıştı (Tablo 5). Şüphesiz bu durumun nedeni bölge toplam doğurganlık ve kaba doğum hızının 14 yılda giderek azalması olup buna bağlı olarak çocuk nüfus oranı azalmış, çalışma çağındaki ve yaşlı nüfus oranı ise artmıştır.

TRC3 düzey-2 bölgesinde, 2021'de çocuk nüfus oranı %33,4; çalışma çağındaki nüfus oranı %61,7 ve yaşlı nüfus oranı da %4,9 olmuştu. Yani 14 yılda bölgede, çocuk nüfus oranı %9 civarında azalırken çalışma çağındaki nüfus oranı %8, yaşlı nüfus oranı da %1 artmıştı. Bu veriler diğer iki bölgede azalan toplam doğurganlık ve kaba doğum hızının TRC3 bölgesinde daha hızlı bir şekilde düştüğünü göstermektedir (Yılmaz, 2024). Nitekim diğer iki bölgede 14 yılda çocuk nüfus oranı %4 civarında azalırken TRC3'te bu azalma %8 olmuştur (Tablo 5).

2007'de TRC3 bölgesi, %42 ile üç bölgeden en yüksek çocuk nüfus oranına sahip olanıydı. 2021 yılında üç düzey-2 bölgesi içinde en yüksek çocuk nüfus oranına sahip olanı %35,8'le TRC2 olmuştur (Tablo 5). Yukarıda da belirtildiği tüm bölgelerde 14

²Aslında bu illerde üniversite yokken de çevre illerdeki üniversitelere bağlı çeşitli fakülte, yüksekokul ve meslek yüksek okulları vardı. Ancak 2007'de Batman, Mardin ve Siirt'te, 2008'de ise Şırnak'ta üniversite açılmış ve bu illerde yer alan farklı üniversitelere bağlı fakülte, yüksekokul ve meslek yüksek okulları yeni üniversitelere bağlanmış ve bazı yeni fakülte, yüksekokul ve meslek yüksek okulları da açılarak öğrenci kapasiteleri zamanla artmaya başlamıştır.

yılda doğurganlık hızları azalmıştır. Ancak TRC3 bölgesinde azalma hızının daha fazla olması, bu bölgede nüfusun yaş kompozisyonundaki değişimin diğer iki bölgeye göre daha fazla olmasına neden olmuştur.

2021'de TRC1 bölgesi, %63,1'lik çalışma çağı ve %6,4'lük yaşlı nüfus oranı ile bu oranların en yüksek olduğu bölgeydi (Tablo 5). 2007'de çalışma çağındaki nüfus oranı açısından ikinci sırada gelen bölge TRC2 iken 2021'de bu sırayı TRC3 bölgesi almıştı. 2007'de olduğu gibi 2021'de de yaşlı nüfus oranının en düşük olduğu bölge TRC2 olmuştur.

Tablo 5.

TRC1, TRC2 ve TRC3 Düzey-2 Bölgelerinde Nüfusun 2007 ve 2021 Yılındaki Geniş Aralıklı Yaş Yapısı

	2007						Toplam
	0-14	%	15-64	%	65+	%	
TRC1	782.018	34,6	1.363.899	60,3	115.325	5,1	2.261.242
TRC2	1.200.017	40,2	1.668.405	55,9	115.391	3,9	2.983.813
TRC3	809.561	42	1.034.313	53,7	81.920	4,3	1.925.794
Toplam							
	2021						Toplam
	0-14	%	15-64	%	65+	%	
TRC1	888.494	30,5	1.834.219	63,1	185.693	6,4	2.908.406
TRC2	1.407.644	35,8	2.349.024	59,7	177.725	4,5	3.934.393
TRC3	791.497	33,4	1.460.956	61,7	115.192	4,9	2.367.645
Toplam							

Kaynak: TÜİK verileri.

Teorik olarak 0-14 yaş arası çocuk nüfusun ve 65+ yaş grubu olan yaşlı nüfusun pasif olduğu, 15-64 yaş arası (çalışma çağındaki) nüfusun ise aktif olduğu kabul edilmekte ve bunların oranlanması ile toplam bağımlılık oranı hesaplanmaktadır. Oysa gerçekte 0-14 yaş arasında ve 65+ yaş grubunda olup da çalışanlar/üretenler olduğu 15-64 yaş arasında olup da öğrencilik, askerlik, işsizlik, engellilik vb. nedenlerden işgücüne katılmayanlar bulunmaktadır (Doğanay, 2014). Ancak yine de fikir vermesi ve çocuk-yaşlı nüfus ile çalışma çağındaki nüfus arasındaki oranı ortaya çıkarması açısından nüfusun bağımlılık oranının hesaplanması faydalıdır.

Çocuk ve yaşlı nüfusun toplanması ve 100'le çarpılarak çalışma çağındakilere bölünmesi ile bağımlılık ya da toplam bağımlılık oranı hesaplanırken çocuk nüfusun 100'le çarpılarak çalışma çağındakilere bölünmesi ile genç bağımlılık oranı, yaşlı nüfusun 100'le çarpılarak çalışma çağındakilere bölünmesi ile de yaşlı bağımlılık oranı hesaplanmaktadır (Doğanay, 2014). Diğer bir ifade ile toplam bağımlılık oranı, genç ve yaşlı bağımlılık oranlarının toplamına eşittir.

2007 yılında TRC1 düzey-2 bölgesinde, toplam bağımlılık oranı %65,8; genç bağımlılık oranı %57,3 ve yaşlı bağımlılık oranı ise %8,5 olup bu oranlar TRC2 bölgesinde sırasıyla %78,8; %71,9 ve %6,9; TRC3 bölgesinde ise %86,2; %78,3 ve %7,9'du (Tablo 6). Verilerden de anlaşılacağı üzere toplam bağımlılık oranının en yüksek olduğu bölge TRC3 iken en düşük olduğu bölge ise TRC1'di. Yine genç bağımlılık oranı TRC3 bölgesinde oldukça yüksek iken TRC1'de bu değer diğer ikisine nazaran düşüktü. Yaşlı bağımlılık oranının en yüksek olduğu bölge TRC1 iken bu değer TRC2'de en düşük düzeydeydi (Tablo 6). 2007'de üç bölgeden çocuk nüfus oranının en yüksek olduğu TRC3'te toplam ve genç bağımlılık oranları diğer iki bölgeye göre oldukça yüksekti (Tablo 5-6). Diğer bir ifade ile bu bölgede çalışan nüfus üzerindeki yük oldukça fazlaydı. Diğer iki bölgeden TRC2'de de toplam bağımlılık ve genç bağımlılık oranı TRC1'e göre oldukça yüksekti. TRC1 bölgesi ise düşük toplam ve genç, yüksek yaşlı bağımlılık oranı ile dikkat çekmekteydi. Şüphesiz bu durumun temel nedeni TRC1'de çocuk nüfusu oranının diğer iki bölgeye göre düşük olması, çalışma çağı ve yaşlı nüfus oranının ise yüksek olmasıdır.

Tablo 6.

TRC1, TRC2 ve TRC3 Düzey-2 Bölgelerinde Nüfusun 2007 ve 2021 Yılındaki Bağımlılık Oranları

	2007				2021		
	Toplam Bağımlılık Oranı (%)	Genç Bağımlılık Oranı(%)	Yaşlı Bağımlılık Oranı(%)	Toplam Bağımlılık Oranı (%)	Genç Bağımlılık Oranı(%)	Yaşlı Bağımlılık Oranı(%)	
TRC1	65,8	57,3	8,5	58,6	48,4	10,2	
TRC2	78,8	71,9	6,9	67,5	59,9	7,6	
TRC3	86,2	78,3	7,9	62,1	54,2	7,9	

Kaynak: TÜİK verileri.

2021 yılına gelindiğinde, TRC1 bölgesinde toplam bağımlılık oranı 14 yıl öncesine göre azalmış ve %65,8'den %58,6'ya inmişti. Aynı süreçte TRC2 bölgesinde toplam bağımlılık oranı %78,8'den %67,5'e; TRC3 bölgesinde ise %86,2'den %62,1'e inmişti. Diğer bir ifade ile TRC1 bölgesinde 14 yılda toplam bağımlılık oranı yaklaşık %7, TRC2'de %11, TRC3 bölgesinde ise %24 azalmıştı (Tablo 6). 14 yılda TRC3 bölgesinde çocuk nüfusun payının diğer ikiye bölgeye göre oldukça fazla azalması, bu bölgede genç ve toplam bağımlılık oranının önemli ölçüde azalmasına neden olmuştur.

TRC1 bölgesinde, 2007'de %57,3 olan genç bağımlılık oranı 14 yılda yaklaşık %9 azalmış ve %48,4'e inmiştir. Aynı süreçte TRC2 bölgesinde genç bağımlılık oranı %71,9'dan %59,9'a TRC3 bölgesinde ise %78,3'ten %54,2'ye inmiş, yani TRC2'de %12, TRC3'te ise %24 azalmıştı (Tablo 6). Üç bölgeden genç bağımlılık oranının en fazla azaldığı bölge TRC3 iken bu değer en az azaldığı bölge ise TRC1'di. 2007-2021 arasında TRC1 ve TRC2 düzey-2 bölgelerinde yaşlı bağımlılık oranı artarken TRC3 bölgesinde bu oran değişmemiştir. 2007-2021 yıllarında TRC1'de yaşlı bağımlılık oranı %8,5'ten %10,2'ye, TRC2'de ise %6,9'dan %7,6'ya çıkmış, TRC3 ise %7,9 olan değer değişmemiştir (Tablo 6). 14 yılda çocuk nüfus oranının en fazla azaldığı bölge olan TRC3'te yaşlı bağımlılık oranının değişmemesi, bu bölgede özellikle emeklilik-yaşlılık döneminde bölge dışına göç etme eğiliminin fazla olduğu şeklinde açıklanabilir. Çünkü normal koşullarda çocuk nüfusun hızla azalmasının hem çalışma çağı hem de yaşlı nüfusun payını artırması gerekirdi.

3.3. TRC1, TRC2 ve TRC3 Düzey-2 Bölgelerinde Nüfusun Yaşlanma Endeksi ve Potansiyel Destek Oranının 2007-2021 Yılları Arasındaki Değişimi

TRC1, TRC2 ve TRC3 düzey-2 bölgelerinde nüfusun yaşlanma endeksi ve potansiyel destek oranının 14 yıllık değişimi çocuk ve yaşlı nüfus arasındaki oran ve çalışan sayısı ile emeklilik çağındaki nüfus arasındaki ilişkiyi ortaya çıkarması açısından incelenmesi gereken diğer önemli bir parametredir.

Bilindiği üzere her 100 çocuğa karşılık 60+ yaş grubunda olan kişi sayısını ifade eden nüfusun yaşlanma endeksi, 60+ yaş grubunda olanların sayısının 100 ile çarpılarak çocuk sayısına bölünmesi ile elde edilmektedir (Tufan 2014). 2007 yılında TRC1 düzey-2 bölgesinde %21, olan yaşlanma endeksi, TRC2 ve TRC3 bölgelerinde ise eşit olup %13,7'yd. 2021 yılına gelindiğinde TRC1 düzey bölgesinde %30'a çıkan yaşlanma endeksi, TRC2 bölgesinde %18,3'e TRC3 bölgesinde ise %20'ye çıkmıştı. Diğer bir ifade ile 14 yılda yaşlanma endeksi TRC1 bölgesinde %8,9; TRC2 bölgesinde %4,6 ve TRC3 bölgesinde %6,3 artmıştır (Tablo 7). Yaşlı nüfusun 2007'de de daha büyük bir paya sahip olduğu TRC1 bölgesinde 14 yılda yaşlanma endeksi daha hızlı bir yükselme yaşamış, çocuk nüfus oranının daha yüksek olduğu diğer iki bölgede artış daha düşük kalmıştır.

Potansiyel destek oranı ise 65+ yaş grubundaki her bir kişiye karşılık gelen 15-64 yaş aralığında kişi sayısını ifade eder ve çalışma çağındakilerin sayısının 65+ yaş aralığındaki kişi sayısına bölünmesi ile bulunur (Tufan, 2014). 2007'de TRC1 düzey-2 bölgesinde potansiyel destek oranı 11,8 iken bu değer TRC2'de 14,5 ve TRC3'te ise 12,6'ydı (Tablo 7). TRC2 ve TRC3 bölgelerinde yaşlı nüfus oranı TRC1 bölgesine göre daha düşük olduğu için adı geçen iki bölgede potansiyel destek oranı daha yüksek çıkmıştır. 2021 yılına gelindiğinde TRC1 ve TRC2 düzey-2 bölgelerinde potansiyel destek oranı azalırken TRC3'te ise bu değer çok az da olsa artmıştı. TRC1 bölgesinde 14 yılda potansiyel destek oranı 11,8'den 9,9'a; TRC2 bölgesinde ise 14,5'ten 13,7'ye düşmüştü (Tablo 3). Bu süreçte yaşlı nüfus oranının her iki bölgede de yükselmesi potansiyel destek oranının azalmasına neden olmuştur. TRC3 bölgesinde ise 2007'de 12,6 olan potansiyel destek oranı 2021'e gelindiğinde 12,7'ye çıkmış yani çok az bir artış yaşamıştı (Tablo 7). Bu bölgede yaşlı nüfus oranının 14 yılda çok fazla değişmemesi potansiyel destek oranında önemsiz sayılabilecek bir değişime neden olmuştur.

Tablo 7.

TRC1, TRC2 ve TRC3 Düzey-2 Bölgelerinde 2007 ve 2021 Yıllarında Nüfusun Yaşlanma Endeksi ve Potansiyel Destek Oranı, Kaynak: TÜİK Verileri.

Bölge	2007						
	0-14 yaş nüfus	15-64 yaş arası nüfus	60+ yaş nüfus	65+ yaş nüfus	Yaşlanma Endeksi (%)	Potansiyel destek Oranı	
TRC1	782.018	1.363.899	165.071	115.325	21,1	11,8	
TRC2	1.200.017	1.668.405	163.971	115.391	13,7	14,5	
TRC3	809.561	1.034.313	110.599	81.920	13,7	12,6	
Bölge	2021						
	0-14 yaş nüfus	15-64 yaş arası nüfus	60+ yaş nüfus	65+ yaş nüfus	Yaşlanma Endeksi (%)	Potansiyel destek Oranı	
TRC1	888.494	1.834.219	266.468	185.693	30	9,9	
TRC2	1.407.644	2.349.024	258.159	177.725	18,3	13,2	
TRC3	791.497	1.460.956	158.592	115.192	20	12,7	

Kaynak: TÜİK verileri/ Hesaplama: Yazar

Sonuç

Bu çalışmada, TRC1, TRC2 ve TRC3 düzey-2 bölgelerinde nüfusun yaş ve cinsiyet yapısı ile bağımlılık oranı, yaşlanma endeksi ve potansiyel destek oranı gibi bazı niteliklerinin 2007-2021 yılları arasındaki değişimi incelenmiştir. Çalışmada elde edilen bulgular üç bölgede de 14 yılda çocuk nüfusun toplam nüfus içindeki payının azaldığını, çalışma çağındaki nüfus ve yaşlı nüfusun payının (TRC3'te değişmediğini göz ardı edersek) ise arttığını göstermektedir. Bu durumun temel nedeni olarak TRC1, TRC2 ve TRC3 düzey-2 bölgelerinde son yıllarda toplam doğurganlık hızı ve kaba doğum hızının giderek azalması gösterilebilir. Ayrıca üç bölgeden TRC1 bölgesi diğer ikisine nazaran daha düşük çocuk nüfus oranı ve daha yüksek çalışma çağı ve yaşlı nüfus oranı ile dikkat çekmektedir.

TRC1, TRC2 ve TRC3 düzey-2 bölgelerinde son yıllarda nüfusun yaş kompozisyonunun değişimine bağlı olarak bağımlılık oranları değişmiştir. 2007-2021 arasında her üç bölgede de toplam bağımlılık oranı ve genç bağımlılık oranı azalmıştır. Bu azalış,

özellikle TRC2 ve TRC3 düzey-2 bölgelerinde daha hızlı olmuştur. Aynı süreçte yaşlı bağımlılık oranı ise TRC1 ve TRC2 düzey-2 bölgelerinde artmış, TRC3'te ise değişmemiştir. Verilerden de anlaşılacağı üzere TRC3 bölgesi yaşlı nüfus oranı ve yaşlı bağımlılık oranının değişimi gibi bazı parametrelerde diğer iki bölgeden daha farklı bir eğilime sahiptir. Bu da aslında diğer iki bölge gibi net göç hızının genellikle eksi değerler aldığı bu bölgede, özellikle emekli-yaşlı nüfusun bölge dışına göç hızının biraz daha fazla olması ile açıklanabilir.

TRC1, TRC2 ve TRC3 düzey-2 bölgelerinin nüfus grafikleri de 14 yılda önemli bir değişim yaşamıştır. Nüfus piramitlerinde 14 yıllık süreçte özellikle 20 yaşın üstündeki kısmın genişlediği alt kısmın ise daraldığı gözlenmektedir. Yine TRC1 düzey-2 bölgesinde yaşlanma durumu nüfus grafiğinde de görülmekte ve bu bölgenin nüfus piramidi diğer iki bölgeye göre farklı bir yapı oluşturmaktadır.

Yukarıda adı geçen üç bölgede son yıllarda ortanca yaş; erkek, kadın ve dolayısıyla toplam nüfusta yükselmektedir. Bu bölgelerden TRC1 bölgesi diğer ikisine göre daha yüksek ortanca yaş değeri ile dikkat çekmektedir. TRC1'in diğer iki bölgeye göre daha düşük toplam, doğurganlık ve kaba doğum hızına sahip olması ve eğitim, sağlık, sanayi gibi bir çok alanda (özellikle Gaziantep gibi bir sanayi şehrinin bölge toplam nüfusunun önemli bir kısmını oluşturması nedeniyle) diğer iki bölgeye göre daha gelişmiş olması bu bölgede nüfusun yaş ortalamasını yükselten bir etkidir.

TRC1, TRC2 ve TRC3 düzey-2 bölgelerinde son yıllarda cinsiyet oranının genellikle yüksek olduğu, ancak bu değişken yaş gruplarına göre incelendiğinde bazı farklılıklar dikkat çekmektedir. Örneğin cinsiyet oranı çocuk nüfusta yüksek yaşlı nüfusta düşükken TRC1 ve TRC2 bölgelerinde 20-24 yaşta düşük TRC3'te ise oldukça yüksektir. Bu durum 2007'de daha belirgin olup 2021'de 2007'den sonra açılan üniversitelerin etkisiyle TRC3 bölgesinde bölge dışına yönelik özellikle genç kadın göçünün azalmasına bağlı olarak daha önemsiz bir hale gelmiştir.

TRC1, TRC2 ve TRC3 düzey-2 bölgelerinde son yıllarda nüfusun yaşlanma endeksi yükselmekte ve potansiyel destek oranı ise genellikle azalmaktadır. Şüphesiz bu durum toplam doğurganlık hızının azalmasına bağlı olarak çocuk nüfusun toplam nüfus içindeki payının azalması ve yaşlı nüfusun payının artması ile alakalıdır. Ancak bu bölgelerde nüfusun yaşlanma süreci iyi izlenmeli ve bugünden gelecekte sayıca ve oranca daha fazla olacak yaşlı nüfusun barınması, bakımı, tedavisi ve rehabilitasyonu için gerekli altyapı ve insan kaynağını hazırlamak için çalışmalara başlanması gerekmektedir.

Kaynakça

- Adalı, T. (2009). Tempo effects on period fertility in Turkey: A study from Turkey demographic and health surveys, *Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü Nüfus Bilim Dergisi*, 30-31, 43-54
- Aydın, O., Aslantaş Bostan P. ve Özgür, E. M. (2018). Mekânsal veri analizi teknikleriyle Türkiye’de toplam doğurganlık hızının dağılımı ve modellenmesi. *Coğrafya Dergisi*, 37, 27-45.
- Devlet Planlama Teşkilatı, (2008). *Türkiye’de İç Göçler ve Göç Edenlerin Nitelikleri (1965-2000)*. Devlet Planlama Teşkilatı Yayınları.
- Dicle Kalkınma Ajansı (2015). *TRC3 Bölgesi 2014-2023 Bölge Planı, Cilt.I: Bölgeyi Tanımak*. <https://www.dika.org.tr/assets/upload/dosyalar/trc3-bolgesi-2014-2023-bolge-plani.pdf>.
- Doğanay, H. (2014). *Türkiye beşeri coğrafyası*. Pegem-Akademi Yayınları.
- Eryurt, M.A. ve Ergöçmen Akadlı B. (2009). Ebeveyn eğitiminin doğurganlık üzerindeki etkisi, *Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü Nüfus Bilim Dergisi*, 30-31, 13-28.
- Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü, (2018). *2018 Türkiye Nüfus ve Sağlık Araştırması*, ISBN 978-975-491-493-1. https://fs.hacettepe.edu.tr/hips/dosyalar/yayinlar/2019_tnsa_anarapor_compressed.pdf.
- İpekyolu Kalkınma Ajansı, (2015). *TRC1 Bölge Planı 2014-2023*, Ebat Ofset, İKA yayınları. <https://www.ika.org.tr/assets/upload/dosyalar/trc1-bolge-plani.pdf>.
- Kalkınma Bakanlığı, (2014). *Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi*. https://www.sbb.gov.tr/wp-content/uploads/2018/11/2014-2023_B%C3%B6lgesel_Geli%C5%9Fme_Ulusal_Stratejisi.pdf.
- Karacadağ Kalkınma Ajansı, (2014). *TRC2 Bölgesi (Diyarbakır, Şanlıurfa) Bölge Planı:2014-2023*. https://www.kalkinmakutuphanesi.gov.tr/assets/upload/dosyalar/xo3x23ed_trc2_2014_2023_bolge_plani.pdf.
- Koç, İ., Hancıoğlu A. & Çavlin A. (2008). Demographic differentials and demographic integration of Turkish and Kurdish population in Turkey, *Population Research and Policy Review*, 27, 447-457. https://www.jstor.org/stable/41217962#metadata_info_tab_contents.
- Koç, İ. Eryurt, M. A. Adalı, T. & Çağatay, P. (2010). *Türkiye’nin demografik dönüşümü: doğurganlık, aile planlaması, anne-çocuk sağlığı ve beş yaş altı ölümlerdeki değişimler: 1968-2008*. Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü Yayınları, ISBN 978-975-491-285-2.
- Özdemir, E. (2003). The effect of rural-to-urban migration on the status of women in Turkey, *Hacettepe Üniversitesi Nüfus Etütleri Enstitüsü Nüfus Bilim Dergisi*, 25, 69-96.
- Sertkaya-Doğan, Ö. (2019). Toplam doğurganlık hızının İBBS düzey-1 ölçeğinde sosyoekonomik ve değişkenler çerçevesinde analizi: 2010-2018. Üçışık-Erbilen S. ve Şahin G. (Ed.) *Profesör Doktor Nuran Taşlıgil’e Armağan Beşeri ve İktisadi Coğrafya Araştırmaları* (s. 223-241) içinde. Eski Babil Yayınları.
- Tandoğan, A. (1998). *Demografik temel kavramlar ve Türkiye nüfusu*. Eser Ofset Matbaacılık.
- Tufan, İ. (2014). *Türkiye’de yaşlılığın yapısal değişimi*. Koç Üniversitesi Yayınları.
- Tümertekin, E. ve Özgür, N. (2011). *Beşeri Coğrafya: İnsan, Kültür, Mekân*. Çantay Yayınları.
- Türkiye İstatistik Kurumu. 2007-2021 Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi verileri. <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/?locale=tr>
- Yılmaz, M. (2015). Türkiye’de kırsal nüfusun değişimi ve illere göre dağılımı (1980-2012). *Doğu Coğrafya Dergisi*, 33, 161-188.
- Yılmaz, M. (2016). *Türkiye’nin değişen nüfus yapısı*. Çantay Yayınları.
- Yılmaz, M, (2020). *Türkiye’deki İBBS düzey-1 bölgelerinin nüfus coğrafyası*. Kitabevi Yayınları.
- Yılmaz, M, (2021). *Türkiye nüfus coğrafyası*. Nobel Akademi Yayınları.
- Yılmaz, M. (2024). TRC1, TRC2 ve TRC3 düzey-2 bölgelerinde 2007-2023 arasında nüfusun gelişimi ve bu gelişimi etkileyen faktörlerin değişimi. *Doğu Coğrafya Dergisi*, 29(51), 78-89.
- Yüceşahin, M.M. & Özgür, E.M. (2008). Regional fertility differences in Turkey: Persistent high fertility in southeast. *Population, Space and Place*, 14, 135-158. <https://onlinelibrary.wiley.com/doi/abs/10.1002/psp.480>.

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı

Araştırmacı verilerin toplanmasında, analizinde ve raporlaştırılmasında her türlü etik ilke ve kurala özen gösterdiğini beyan eder.

Yazarların Makaleye Katkı Oranları

Makale tek yazarlı olarak hazırlanmıştır.

Çıkar Beyanı

Yazarın herhangi bir kişi ya da kuruluş ile çıkar çatışması yoktur. Ayrıca herhangi bir potansiyel çıkar çatışması bulunmamaktadır.